

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Katedra studií občanské společnosti

Diplomová práce

**SUDETY V PROMĚNÁCH ČASU –
STAV OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI V SUDETECH
(obec Mařenice)**

Vedoucí práce:

Dr. Dana Moree

Vypracovala:

Bc. Barbora Krsová

Praha 2011

Závazné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužila k získání jiného nebo stejného titulu.“

„Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.“

V Praze dne 5. 9. 2011

.....

Podpis

Poděkování

„Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí diplomové práce Dr. Daně Moree za vedení práce a cenné připomínky, které mi v průběhu psaní poskytovala. Děkuji také obyvatelům obce Mařenice za poskytnuté rozhovory. Velké poděkování patří mé rodině, bez jejíž podpory by tato práce nemohla vzniknout.“

Barbora Krsová

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
2	Koncept občanské společnosti – historie a současná vymezení.....	5
2.1	Tendence ve vývoji konceptu občanské společnosti.....	5
2.1.1	Kořeny občanské společnosti.....	6
2.1.2	Směřování k modernímu pojetí občanské společnosti.....	6
2.1.3	Shrnutí.....	7
2.2	Předpoklady občanské společnosti.....	8
2.2.1	Shrnutí.....	10
2.3	Občanská společnost v praxi.....	11
3	Problematika termínu Sudety.....	12
4	Občanská společnost v kontextu dějinných událostí.....	14
4.1	Občanská společnost jako prostředek emancipace.....	14
4.2	Rozvoj spolkové činnosti.....	15
4.3	Krize občanské společnosti.....	16
	Občanská společnost po roce 1989.....	17
4.4	Shrnutí.....	18
5	Historicko-politický kontext česko-německých vztahů.....	19
5.1	Vznik ČSR a vztahy československé vlády k německé menšině po roce 1918... ..	19
5.2	Ekonomická situace německé menšiny a hospodářská krize 30. let.....	21
5.3	Aspekty odsunu Němců z českého pohraničí.....	22
5.4	Poválečné události v pohraničí.....	23
5.5	Důsledky odsunu a následné osidlování po roce 1945.....	25
6	Osidlování oblasti pohraničí v Lužických horách a migrace obyvatel.....	27
6.1	Počátky soužití Čechů a Němců v Lužických horách.....	27
6.2	Situace v obci po roce 1918.....	28
6.3	Poválečné osidlování Mařenic.....	30
7	Život v obci a jeho aspekty.....	32
7.1	Demografická struktura obyvatelstva obce.....	32
7.2	Zaměstnanost a občanská vybavenost obce.....	34
7.3	Politická situace.....	35
7.4	Spolkový život.....	37

7.5	Náboženský život, kulturní hodnoty a zachování tradic.....	38
7.6	Turistický potenciál	39
8	Mapování významných míst obce – kostely, hřbitovy, památníky	41
8.1	Obecní hřbitov v Horní Světlé.....	42
8.2	Kaufmannův buk	42
8.3	Kostel Máří Magdalény v Mařenicích.....	42
8.4	Roubená stavení.....	43
8.5	Pomník československých legionářů.....	43
8.6	Pomník sudetským Němcům	43
8.7	Kalvárie u Mařenic	44
8.8	U svatého Jana	44
9	TERÉNNÍ VÝZKUM	45
9.1	Metodika rozhovorů s obyvateli obce	45
9.1.1	Způsob dotazování.....	45
9.1.2	Analýza dat získaných na základě rozhovoru.....	45
9.1.3	Výběr respondentů.....	46
9.1.4	Příprava a vedení rozhovoru.....	47
9.1.5	Problém kvalitativního výzkumu.....	47
9.2	Konkrétní podoba rozhovoru.....	48
9.3	Výsledky rozhovorů	49
9.3.1	Proč jste se rozhodl/a žít právě v této obci? Jak dlouho tu žijete? Žijete tu sám/a nebo se svou rodinou?	49
9.3.2	Jak se Vám tu žije? Jste tu spokojená/ý? Cítíte se tu jako doma?.....	50
9.3.3	Jaké je Vaše vzdělání a povolání?	51
9.3.4	Jak funguje život v obci? Scházíte se s místními obyvateli, odehrává se tu společenský život?.....	52
9.3.5	Angažujete se ve veřejných záležitostech? Účastníte se voleb?.....	53
9.3.6	Změnil se nějak od dob minulých? Jaké jsou výhody a nevýhody života v pohraničí?54	
9.3.7	Jste věřící? Dodržujete tradice, zvyklosti spjaté s náboženským vyznáním? 55	
9.3.8	Jak vnímáte oblast Sudet, kde žijete? Jaký je Váš vztah k Němcům? Probíhají zde nějaké aktivity s německými sousedy?	55
9.3.9	Jak vidíte budoucnost obce?	56

9.4	Výsledky analýzy rozhovorů	56
9.4.1	Soužití obyvatel a s tím související aspekty	57
9.4.2	Angažovanost místních občanů a chalupářů	58
9.4.3	Trávení volného času, společenský život, dodržování tradic	58
9.4.4	Vztah k Němcům	59
10	Nevládní neziskové organizace	61
10.1	Občanské sdružení Ski Luž	61
10.2	Občanské sdružení 1. Švestková	62
10.3	Fan club dobrého fotbalu Mařenice	62
10.4	Lužický horský spolek	63
10.5	Občanské sdružení LUŽ	63
10.6	Drobné památky Severních Čech o. s.	64
10.7	Shrnutí	64
11	Zhodnocení získaných dat - odpovědi na výzkumné otázky	65
11.1	Spolupráce, důvěra mezi občany, mezilidské vztahy, občanská kultura	65
11.2	Angažovanost, participace, zájem o veřejné dění	66
11.3	Sociální kapitál, lokální patriotismus, iniciativní osoby	67
11.4	Existuje v dané oblasti občanská společnost?	68
11.5	Pokud existuje, jakým způsobem se místní obyvatelé organizují?	68
11.6	Jaké důvody vedou nebo nevedou obyvatele k organizovanosti?	69
11.7	Jsou v dané oblasti registrovaná občanská sdružení?	70
11.8	Navazuje spolkový život na tradice z předválečného období?	70
12	ZÁVĚR	72
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	75
	SEZNAMY	81
	PŘÍLOHA č. 1	82
	PŘÍLOHA č. 2	88
	MEDAILON AUTORKY	89
	SLOVNÍK DŮLEŽITÝCH POJMŮ	90
	REJSTRÍK	91

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá stavem občanské společnosti v Sudetech. Problematika společnosti žijící v pohraničích je zkoumána v kontextu dějinných událostí a s tím souvisejícími politickými, kulturními a sociálními proměnami. Teoretická východiska práce se zaměřují jednak na vymezení problematiky Sudet, jednak na uchopení myšlenkových tradic konceptu občanské společnosti, na jejichž základě jsou odvozeny současné definice občanské společnosti a její další předpoklady. První část teoretické práce mapuje vývoj občanského sektoru a význam spolkového života v kontextu českých dějinných událostí, druhý směr představuje vývoj česko-německého soužití s důrazem na meziválečné události a poválečný vývoj. Praktická část, jež v sobě nese stěžejní část terénního výzkumu, je založena na rozhovorech s místními rodáky, nově přistěhovalými obyvateli a chalupáři. Součástí práce je představení nevládních neziskových organizací působících v dané lokalitě, které jsou důležitým ukazatelem stavu občanské společnosti. Závěr práce předkládá výsledky analýzy rozhovorů, jež mají vypovídající hodnotu o stavu dnešní občanské společnosti v Sudetech.

Klíčová slova

Občanská společnost, Sudety, osidlování, pohraničí, česko-německé soužití, spolková činnost

ABSTRACT

This thesis deals with the status of civil society in the Sudetenland. The issue of living in the borderlands is examined in the context of historical events and is related with political, cultural and social transformations. Theoretical work is focused both on defining the problem of the Sudetenland and the traditions of thought to grasp the concept of civil society on the basis of which is derived the current definition of civil society and its other prerequisites. The first part of the theoretical work maps the development of civil sector and the importance of community life in the context of Czech historical events, the second discusses the development of Czech-German coexistence with emphasis on the interwar and postwar events and development. The practical part, which carries a crucial part of field research, is based on interviews with local natives, new immigrants and cottagers. The work involves presentation of NGO's, which is operating in the locality as an important indicator of the state of civil society. Conclusion of the work presents the results of the analysis of interviews that have interpretive value of the current state of civil society in the Sudetenland.

Key words

Civil society, the Sudetenland, settlement, borderland, Czech-German coexistence, community activities

1 ÚVOD

„O tom, že Sudety mají svého genia loci, není sporu. Můžeme však vést spor o to, jestli je živý, nebo mrtvý.“

Petr Mikšíček, Antikomplex

Sudety jsou oblastí specifickou svou strukturou obyvatelstva, kde původní německé obyvatele nahradili lidé z vnitrozemí. Z národnostně různorodé společnosti, která v pohraničí po staletí žila, se stala společnost silně homogenní. Vlivem rozsáhlé migrace a kompletní proměny obyvatel v Sudetech na dlouhé období téměř zanikl veřejný život a mezi obyvateli panovalo silné vykořenění.

Tato práce si dává za úkol zjistit, v jakém stavu se nachází veřejný život dnes, v konkrétním místě v Sudetech. Pro účely práce byla vybrána oblast Lužických hor, konkrétně obec Mařenice, která zahrnuje správní celky Horní a Dolní Světlá a Mařeničky.

Hlavním cílem práce je určit, zda v obci existuje jakákoli forma občanské angažovanosti, jakým způsobem probíhá a kdo se jí účastní. Zároveň je důležité zhodnotit biografii lidí, kteří se na angažovanosti v obci podílí. Nezbytné bude vyhodnotit demografické, sociální, náboženské a politické aspekty obyvatelstva, které hrají podstatnou roli v jejich potřebě se veřejně sdružovat a angažovat.

Dílním cílem je zmapovat migraci obyvatel Sudet v období od středověku do současnosti s důrazem na meziválečné období, odsun německého obyvatelstva a následné osidlování. Podstatnou součástí výzkumu je z historického pohledu pojatá reflexe česko-německých vztahů.

Doprovodnou součástí práce je mapování lokálně významných míst. Nechybí ani představení nevládních neziskových organizací a dalších iniciativ působících v dané lokalitě, které jsou důležitým ukazatelem stavu občanské společnosti.

V empirické části autorka hledá odpovědi na následující výzkumné otázky:

1. Existuje v dané oblasti občanská společnost?
2. Pokud existuje, jakým způsobem se místní obyvatelé organizují?
3. Jaké důvody (osobní, politické) vedou nebo nevedou obyvatele k organizovanosti?
4. Jsou v dané oblasti registrovaná občanská sdružení?
5. Navazuje spolkový život na tradice z období mezi 1. a 2. světovou válkou?

Zkoumání populace žijící v pohraničí nabízí využití nejrůznějších metod a technik výzkumu. Tato práce se zakládá na třech metodologických postupech, a to případové studii, kvalitativních rozhovorech a obsahové analýze dokumentů.

První kvalitativní metodou zkoumající vybrané množství proměnných je případová studie. Tento pracovní postup umožňuje systematicky a důkladně sbírat a analyzovat data, která napomůžou porozumět vybranému případu, kterým je v této práci občanská společnost v pohraničí, a poskytnout komplexní pohled na danou problematiku. V rámci případové studie je nutné zohlednit také historický kontext. (Hendl, 2005)

Další kvalitativní metodou výzkumu jsou polostrukturované rozhovory, které autorka realizovala s obyvateli obce. Data získaná na základě rozhovorů byla nestandardizovaná, proto bylo nezbytné je strukturovat a hledat v nich to významné. V rámci tohoto kvalitativního výzkumu byl využit analytický postup indukce, který umožnil od jednotlivých informací získaných od respondentů přejít k ucelenému pohledu na problematiku. (Strauss, Corbinová, 1999: 42) Doplnující metodou této práce byla obsahová analýza historické literatury a archivních dokumentů. Tento pracovní postup umožnil jednak interpretaci historických událostí, jednak složil jako nástroj zkoumání textů místních kronik, pamětních knih, lokálních periodik nebo například informačních letáků nevládních organizací působících v dané oblasti.

Diplomová práce je členěna na teoretickou a empirickou část. Nejdříve se práce věnuje definování pojmů občanská společnost, zabývá se historickým vývojem konceptu, od kterého odvozuje jeho současná vymezení, předpoklady a kritéria. Další kapitola předkládá historický vývoj termínu Sudety a jeho soudobá pojetí. Následuje čtvrtá kapitola, jež mapuje vývoj občanského sektoru v kontextu českých dějinných událostí. Pátá kapitola práce se orientuje na historicko-politický kontext česko-německých vztahů, zejména na situaci mezi lety 1918-1946. Kapitola šestá se zabývá osidlováním pohraniční oblasti Lužických hor a migrací obyvatel. Následuje kapitola, jež reflektuje život obyvatel v Mařenicích od předválečných let až do současnosti. Vývoj společnosti a její aktuální stav hodnotí z pohledu demografického, politického i společenského. Přechodem k empirické části je mapování lokálně zajímavých míst v Lužických horách, jež doplňuje fotodokumentace v příloze. Na tuto kapitolu navazuje terénní výzkum, který nejprve seznamuje s metodikou a posléze představuje výzkumný vzorek čítající 24 respondentů. Součástí kapitoly jsou tabulky, které popisují výzkumný vzorek dotazovaných z hlediska různých aspektů (věk, pohlaví, vzdělání, ekonomická

aktivita). Poslední dvě kapitoly prezentují výsledky rozhovorů a předkládají jejich analýzu. Závěru diplomové práce předchází přehled nevládních organizací a iniciativ působících v dané oblasti.

Problematice Sudet se ve svých historických publikacích věnuje řada českých a německých autorů. Velké množství literatury pochází z poválečné doby Československa, jde ale víceméně o literaturu poplatnou politické atmosféře 50. let, kdy je problematika česko-německých vztahů podávána poměrně nacionalizujícím pohledem a historická fakta jsou mnohdy zamlžována či zkreslována. (Křen, 1990: 16)

Publikace, které objektivně reflektují problematiku Sudet, vycházely do roku 1989 v zahraničí, v Československu pak v disidentu, jako například samizdatově vydaná kniha *Ztracené dějiny*.

V porevoluční době se oblastí Sudet, jejich krajiny a obyvatel, začalo zabývat například sdružení Antikomplex, jež vydalo množství publikací zaměřených na české pohraničí. Kniha *Sudetské osudy* byla inspirací pro uskutečnění rozhovorů s obyvateli pohraničních Mařenic, publikace *Zmizelé Sudety* zase posloužila jako jeden ze záchytných bodů k uchopení tématu česko-německého soužití. K „sudetoněmeckému problému“, zejména k tématu odsunu Němců z pohraničí, se vyjadřuje například česko-německá historička Eva Hahn.

Co se týče základních historických pramenů, čerpá tato práce zejména z publikací historiků Antonína Klimka nebo Václava Kurala, kteří se zabývali především obdobím první republiky a meziválečným obdobím. Zdrojem informací o poválečných událostech v pohraničí byly publikace Tomáše Staňka.

Historické zkoumání oblasti Sudet a jejich obyvatel často přináší řadu desinterpretací, zejména z období odsunu německých obyvatel z českého pohraničí. I v samotné analýze vybraných historických pramenů se autorka setkávala s dvojím výkladem dějin. V mnohém se například odlišovala místní kronika sepsaná českým učitelem, který přišel do Sudet krátce po druhé světové válce „budovat pohraničí“, od popisu historických událostí v záznamech německého místního rodáka, jež byl po válce odsunut. Proto je nezbytné tyto archivní materiály, místní kroniky a v neposlední řadě paměti místních obyvatel, zkonfrontovat s historickými studiemi zaměřenými na soudobé dějiny.

Téma práce „Sudety v proměnách času“ napovídá, že na problematiku Sudet a jejich obyvatel bude pohlíženo v širším historickém kontextu. Pro zhodnocení současné podoby občanské společnosti bude nezbytné zmapovat staletí trvající soužití českých a německých

obyvatel. Němci byli po staletí důležitým nositelem politického, hospodářského i spolkového života a významně se podíleli na vytváření české identity. (Richter, 1994) Přesto odlišnost jazyková, politická i kulturní vyvolávala četné národnostní rivality, které nabývaly intenzity od konce 18. století a vyvrcholily 2. světovou válkou a snahou německého obyvatelstva žijícího na českém území se emancipovat. Po ukončení 2. světové války následoval odsun německých obyvatel z českého pohraničí, kde zůstala opuštěná lidská obydlí a pustá krajina, zanikly místní lidové tradice i kulturní pamětihodnosti. Ne všichni noví příchozí obyvatelé dokázali přijmout cizí kulturní dědictví, najít vztah ke krajině a drobným památkám. Zanechané dědictví, které mohlo být obohacením a inspirací, se často setkávalo s devastací a nezájmem nových obyvatel pohraničí. (Říha, 2008)

Mají dnešní lidé žijící v Sudetech vztah k místu svého působení nezatížený minulostí? Dokáží žít plnohodnotný život, nebo přežívají a cítí se být vykořenění? Existuje v pohraničí fungující občanská společnost? Objevuje se spousta otázek, které jsou pro pochopení dnešního stavu občanské společnosti v Sudetech významné. Také na tyto otázky se práce bude snažit nalézat odpovědi.

2 KONCEPT OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI – HISTORIE A SOUČASNÁ VYMEZENÍ

Dříve než začneme zkoumat, zda občanská společnost v Sudetech existuje či nikoli, pokusíme se vymezit tento komplexní, mnohovýznamový a neustále se vyvíjející pojem, jehož definice byla ovlivňována množstvím faktorů a odrážela historické souvislosti i myšlenkové tradice. Současná vymezení občanské společnosti z těchto myšlenkových tradic vycházejí, a proto je potřeba se těmto historickým konceptům věnovat. (Müller, 2002: 24)

Občanskou společností se zabývala celá řada teorií, ve kterých bude užitečné se před samotným zkoumáním občanské společnosti zorientovat. Nevyhneme se ani definicím pojmu občanská společnost, jejím charakteristikám a předpokladům.

2.1 *Tendence ve vývoji konceptu občanské společnosti*

Na počátku občanské společnosti stála osvícenská představa společenství svobodných, sobě rovných občanů, jež se ve veřejném a společenském životě snaží uplatňovat principy rozumu, práva a lidství. (Dohnalová, Malina, Müller, 2003: 245) K těmto principům se přidávají další aspekty jako je svoboda, svobodné vlastnictví, důvěra nebo etická rovina. Výše zmíněné aspekty můžeme sledovat jak v tradičních, tak novodobých konceptech občanské společnosti, odlišné je však vnímáním společnosti a její závislosti či nezávislosti na státu. Původní představa pohlíží na občanskou společnost jako na státu nezávislou strukturu, další ji chápe jako společnost totožnou se státem, tedy neexistující mimo politickou oblast. (Locke, 1992)

Se změnou společenských poměrů se do podoby a fungování občanské společnosti vkládají tržní mechanismy, které fungují na principu minimálního zasahování státu do fungování trhu. Tato teze nás odkazuje zpět k Lockovi a jeho myšlenkové tradici, tedy že stát nemá zakročovat ani do společenských či veřejných aktivit občanů.

Do termínu občanská společnost se postupně vsouvá nová dimenze, a to dimenze dobrovolně vzniklých spolků a organizací nezávislých na státu. Blížíme se tak postupně k modernímu, institucionálnímu pojetí občanské společnosti, které v sobě nese prolínání sféry soukromé (rodina), ekonomické (trh), politické (stát) a občanské (občan).

2.1.1 Kořeny občanské společnosti

Občanskou společnost začali filozofové blíže zkoumat až v období 17. století. Do této doby se mezi státem a občanskou společností příliš nerozlišovalo. Jako jedna z prvních se myšlenka společnosti nezávislé na státu objevila u anglického empiristy Johna Locka. Lockova teorie spočívá v tvrzení, že lidé v první řadě tvoří společenství, a až poté zakládají určitá politická sdružení. Společenství vzniklé na základě společenské smlouvy, kde jsou uplatňovány principy svobody a práva, tak dokáže existovat i mimo politické struktury. Taková společnost se dá nazvat občanskou společností, i když Locke ji ztotožňuje více se společností politickou. (Locke, 1992)

Z Lockovy teorie vycházel francouzský osvícenec Montesquieu, který položil základy pro dnešní pojetí občanské společnosti. Lockovy ideje rozšiřuje o rovnováhu dělby moci, která má být předpokladem svobody a ochrany jedince před libovůlí vlády. Společnost na rozdíl od Locka vnímá jako neoddělitelnou od státu. (Müller, 2003) Montesquieu vytvořil model svobodného upořádání společnosti, kde je státní moc vyvážena jinými složkami - mocí zákonodárnou, výkonnou a soudní, z nichž se všechny složky navzájem doplňují tak, aby žádná neměla převažující vliv. Tímto institucionálním pojetím dělby moci připravil půdu pro základy moderní občanské společnosti, kde občanská společnost přebírá část veřejného vlivu, funguje jako záruka vzájemné kontroly, vyvažuje složky moci a do jisté míry ochraňuje před despotismem.

Uvedené myšlenkové tradice můžeme považovat za základ současného konceptu občanské společnosti. Střetávají se sice v pojetí společnosti jako nezávislé na státu, spojuje je ale fakt, že občanská společnost je politicky relevantní strukturou, je určitou zárukou demokracie, prvkem svobody a odpovědnosti.

2.1.2 Směřování k modernímu pojetí občanské společnosti

Do vývoje teorie občanské společnosti později významně zasáhla ekonomická věda a nástup liberálních ekonomických teorií. Idea volného mechanismu tržního systému, kterou představil skotský filozof Adam Smith, nás posouvá k ekonomickému (stejně jako společenskému) uspořádání mimo sféru a vliv státu. Společnost tak můžeme vymezit jako rovnocenný celek nezávislý na státu, kde jsou uplatňovány principy volného trhu. (Müller, 2003) Smith postavil individuální ekonomické zájmy do kontrastu s řízením státu a je tak prvním, kdo definitivně odděluje stát od občanské společnosti. Smith však upozorňuje na to, že principy volného trhu mohou fungovat jen v morální společnosti, která je založena na spoluzodpovědnosti. Trh jako jednu z podmínek existence občanské společnosti, stejně

jako nezasahování státu do hospodářských poměrů, zastával také Ferguson, později například Gellner. (Dohnalová, Malina, Müller, 2003: 32)

K teorii občanské společnosti významně přispěl Hegel, který spojil již zmíněné přístupy Johna Locka a Charlese Montesquiea a vymezil občanskou společnost jako prostor mezi rodinou a státem. (Hegel, 1992: 219) Občanskou společnost a stát doplnil o dimenzi soukromou. Také Hegel chápe občanskou společnost jako autonomní a v politickém jednání relevantní protiváhu státu. V chápání občanské společnosti považuje za významnou rovinu obecného zájmu. Ta vede ke společenské dělbě práce, která má za cíl uspokojovat potřeby a vyúsťuje ve vznik korporací, nezávislých struktur příslušníků určitého stavu se společným posláním.

Od Hegela už je jen krok k institucionálnímu pojetí občanské společnosti. Taylor ji definuje jako sdružení autonomních organizací, které nejsou pod vlivem státu. „V minimálním smyslu občanská společnost existuje tam, kde nalezneme svobodné asociace, jež nejsou pod patronací státu.“ (Taylor, 1995: 207) Taylor předkládá myšlenku, že společnost vytváří spolky, skrze které dokáže prosadit své zájmy a ovlivňovat tak politická rozhodnutí.

2.1.3 Shrnutí

Kapitola měla za cíl shrnout různá vnímání pojmu občanská společnost a tendence ve vývoji. Pokud bychom chtěli co nejuvěstičnější pojmenovat občanskou společnost, jak ji chápeme v současné době, nabízí se následující tři definice:

„občanská společnost je prostor mezi státem, státními institucemi, trhem, občanem a rodinou“ (Dohnalová, Malina, Müller, 2003: 57)

„...pozitivní sdružování občanů, které je nezávislé na státu, přispívá k rozvoji občanských hodnot a sociálního kapitálu a je vůči demokracii jako společenskému režimu v podstatě konstruktivní...“ (Vajdová, 2005:22)

„...organizované aktivity občanů, kteří se občansky angažují a sdružují ve veřejném prostoru, odděleném od prostoru soukromého na straně jedné a od státu a trhu na straně druhé...“ (Stachová, 2005: 11)

První zmíněná definice občanské společnosti v sobě promítá všechny významné aspekty veřejného a soukromého života, přičemž nejsou na sobě přímo závislé, ale navzájem se ovlivňují. Následující vymezení občanské společnosti v sobě zahrnuje měřítko občanské společnosti, kterými jsou občanské hodnoty a sociální kapitál. Poslední definicí se dostáváme

k funkcím občanské společnosti, jako jsou především veřejné sdružování a občanská participace. Na závěr se nabízí vlastní shrnutí výše zmíněných myšlenkových tradic:

Občanská společnost:

- je na státu nezávislá struktura, jež má vyvažovat a do určité míry regulovat politickou moc
- vzniká svobodně, dobrovolně, za účelem ochrany či záruky demokracie
- je mimopolitická, ale politicky relevantní
- vytváří prostor pro participaci občanů, ovlivňování veřejných záležitostí
- promítá v sobě sféru společenskou, sféru politické veřejnosti a tržního hospodářství
- má rovinu institucionální, tvoří ji autonomní spolky, sdružení či organizace

2.2 Předpoklady občanské společnosti

Předchozí kapitola představila vývoj některých konceptů občanské společnosti a pokusila se o definiční vymezení tohoto termínu. Následující kapitola se bude věnovat občanské společnosti více z hlediska jejich funkcí, hodnot, dimenzí a předpokladů a tato hlediska pak budeme hledat při samotném výzkumu v praktické části práce.

Pokud se zabýváme teorií občanské společnosti, nevyhneme se zkoumání socio-kulturních předpokladů, které vycházejí z historické zkušenosti. Ze socio-kulturních aspektů občanské společnosti vychází například Müller. (Müller, 2003: 609)

Müller s odkazem na Tocquevillovo dílo odvozuje čtyři funkce občanské společnosti: legitimizační, participační, integrační a ochrannou. Na základě těchto funkcí vyvozuje kritéria, která existenci občanské společnosti předpokládají. (Müller, 2003)

Občanská společnost legitimizuje stát a vládu, která je oprávněná vládnout tehdy, kdy má důvěru občanů. (Müller, 2002: 31) Legitimizační funkce nás odkazuje k prvnímu předpokladu občanské společnosti, kterým je **veřejné mínění**. Veřejné mínění, jakožto postoje větší skupiny obyvatelstva, jsou vyjádřením skutečných potřeb občanů, kteří pak mají schopnost prosadit společný zájem a regulovat vládní rozhodnutí. Občané svým kolektivním míněním stanovují určité morální hodnoty a rozhodují o tom, co je správné. V demokratickém systému je vyloučené, aby vláda delší dobu řídila stát v rozporu s veřejným míněním, proto se vláda musí stanovisky občanů zabývat.

O veřejném mínění hovoří například Hegel, který ho ztotožňuje s veřejností a společně s trhem ho považuje za jednu z hlavních forem občanské společnosti. (Hegel, 1992) Veřejné mínění s sebou přináší mnohá rizika, zejména konflikt zájmů, kde jsou upřednostněné individuální zájmy před obecným blahem.

Další úlohu, kterou plní občanská společnost, je úloha participační. Z této úlohy vyplývá další předpoklad existence občanské společnosti, a to prostor pro **angažovanost ve veřejných záležitostech**. Občané mají možnost přímo či nepřímo zasahovat do veřejného dění a ovlivňovat tak politická rozhodnutí. Participací občanů se zabývá například Rakušanová, která ji popisuje ve dvou úrovních – v té nižší jako účast v dobrovolných organizacích, na vyšší úrovni označuje participaci za „proces, v němž organizovaní občané usilují skrze aktivní účast o integraci svých zájmů do rozhodovacích procesů, o aktivní ovlivnění politiky“. (Rakušanová, 2005)

Müller hovoří také o funkci ochranné. Aby mohla občanská společnost bránit před zneužitím politické moci, musí být **na státu nezávislá**. Podle Müllera „silná a nezávislá občanská společnost představuje nejbezpečnější ochranu proti příliš silnému státu“. Je tu však riziko zneužití státu ve prospěch zájmu určité skupiny. Proto musí být vztahy mezi občanskou společností a státem transparentní a otevřené (Müller, 2002: 27). Nezávislost veřejného prostoru jako předpoklad občanské společnosti se vyskytuje v řadě úvah zaměřených na občanskou společnost, ze současných politologů ji zmiňuje například Pehe. (Pehe, 2004)

Poslední funkcí je integrační úloha občanské společnosti, která dává prostor pro vytváření vztahů, jež jsou založené na principech kooperace, soudržnosti či solidarity. Z těchto principů vyplývá další předpoklad občanské společnosti, a to **spolupráce**. Integrace společnosti je významná tím, že lidé sledují své zájmy společně. Pokud chtějí dosáhnout určitého vlivu, musí začít spolupracovat. Občanská společnost v rámci integrační funkce vytváří prostor pro reprodukci sdílených hodnot, symbolů a norem a zpravidla tak zprostředkovaně dochází k vytváření pocitu sounáležitosti k celé společnosti i politickému systému. (Müller, 2003:613)

Významným předpokladem občanské společnosti je **občanská kultura**, kterou lze chápat jako kulturu soužití lidí žijících ve vzájemném respektu. (Dohnalová, Malina, Müller, 2003) Vyspělá občanská kultura ovlivňuje kvalitu mezilidských vztahů nezbytných pro rozvoj společnosti. K jejím ukazatelům patří respekt, solidarita, spolupráce, zájem o politické dění a s tím spojená vysoká volební účast. (Červenka, 2009) Proto bývá termín občanská kultura zaměňován s pojmem politická kultura. Občanská kultura je ale termínem obecnějším, zahrnuje všechny postoje občanů k tématům týkajícím se rovněž rodinného nebo společenského života.

Dalším velmi významným předpokladem občanské společnosti je existence **sociálního kapitálu**. Tímto sociálním fenoménem se zabýval například Bourdieu, který kapitál kategorizoval na ekonomický, kulturní, sociální a symbolický. (Bourdieu, 1998) Pro náš výzkum je nejpodstatnější sociální kapitál, který Bourdieu pojmenovává jako síť vztahů, množství známostí a konexí, které může jedinec využívat ve svůj prospěch, ke zlepšení svého postavení ve společnosti. Do tohoto typu kapitálu se promítají dva předchozí, přičemž ekonomický s sebou nese hmotné statky a finance, kulturní zase vzdělání, znalosti a kulturní statky. (Bourdieu, tamtéž) Důležitým aspektem sociálního kapitálu je podle Bourdieua rodina. Tam probíhá předávání sociálního kapitálu dalším generacím, jeho osvojování a rozvíjení.

Teorii sociálního kapitálu se zabývá například Putnam, který tento termín definuje jako „souhrn sociální sítě, vztahů a kontaktů založených na principech důvěry“. (Putnam, 1993:167) Pro občanskou společnost jsou významné především sítě angažovanosti občanů ve sdruženích. Sociální kapitál podle Putnama odkazuje k takovým vlastnostem jako je důvěra, normy, sítě a hodnoty, které přispívají k prospěchu a výkonnosti společnosti. (Putnam, 1993)

Zajímavé poznatky užitečné pro účely této práce přináší například Matějka, který se zabýval otázkou sociálního kapitálu v Sudetech. Matějka zkoumá sociální kapitál zejména v rovině mezilidských vztahů, u kterých hodnotí především jejich kvantitu, intenzitu a kvalitu a pojmenovává tak podmínky pro rozvoj sociálního kapitálu. Předpokladem pro rozvoj sociálního kapitálu je podle Matějky jednak existence určitého fungujícího řádu, jednak **přítomnost aktivních lidí**, iniciátorů veřejného života a s tím související **„lokální patriotismus“**. (Matějka, 2008)

2.2.1 Shrnutí

Pokud shrneme výše zmíněné podmínky existence občanské společnosti, docházíme k následujícím závěrům:

Občanskou společnost lze v první řadě předpokládat tam, kde lidé žijí ve vzájemné důvěře, spolupracují spolu, sdílí společné normy a hodnoty. Jedním z nejdůležitějších podmínek fungující občanské společnosti je **důvěra**. S důvěrou úzce souvisí další faktory, jako spolupráce, sociální kapitál a kvalitní mezilidské vztahy. Princip důvěry se tak stává jedním z určujících měřítek občanské společnosti. Pro občanskou společnost je významné také aktivně zformované veřejné mínění, občanská kultura, angažovanost ve veřejných záležitostech či zájem o veřejné a politické dění.

Pro účely samotného zkoumání občanské společnosti nás budou nejvíce zajímat následující faktory: **občanská kultura, sociální kapitál, spolupráce a důvěra mezi občany, participace obyvatel na veřejném dění** a další hlediska související se **sociálním kapitálem**, kterými je **existence iniciativních lidí** v dané lokalitě a **vztah obyvatel k místu**.

Účelem výzkumu bude zjistit, zda tyto aspekty občanské společnosti ve vybrané oblasti existují, jak se vyznačují a do jaké míry fungují. Existence či absence těchto aspektů a jejich aplikace v lokálním měřítku tak přispěje k vytvoření uceleného pohledu na současný stav občanské společnosti v dané lokalitě.

2.3 Občanská společnost v praxi

Fungující občanská společnost, aktivní občané a přítomnost nevládních organizací jsou znakem demokratického fungování státu nebo daného regionu. Angažovanost obyvatel, ať už je dobrovolnou, neformální aktivitou jednotlivců nebo organizovanou činností v rámci nevládní instituce, je významným prvkem stability a funkčnosti společnosti. (Stachová, 2005) Taková občanská společnost napomáhá řešit problémy, zasahuje do veřejných záležitostí, posiluje různé oblasti činnosti, je znakem soudržnosti komunity a její vyspělosti.

Taylor uvádí, že občanskou společnost můžeme hledat tam, kde existují nevládní politicky nezávislé organizace. (Taylor, 1995) V minimálním případě **lze tedy hovořit o občanské společnosti tam, kde nacházíme iniciativy občanů, prvky aktivního občanství, hájení zájmů nebo například dobrovolnictví**, kde všechny tyto iniciativy mají pozitivní vliv na život ostatních obyvatel nebo přináší užitek regionu.

3 PROBLEMATIKA TERMÍNU SUDETY

Pojem „Sudety“ nabíral v průběhu dějin různé významy a charakteristiky. Původně jsou Sudety termínem čistě geografickým. Poprvé jej údajně použil Ptolemaios ve svých mapách ve 2. stol. n. l. pod názvem „*Sudeta hyle*“, v překladu „*pohoří divokých prasat*“. (Klimek, 2002) Tento název měl být pravděpodobně označením pohoří a vrchoviny severní oblasti území české země od Orlických až po Oderské hory.

Do roku 1918 byla jako Sudety označována pohraniční oblast severních Čech, severní Moravy a Slezska. Národnostní rozměr získaly Sudety (německy Sudetenland) po vzniku ČSR, kdy se tento název rozšířil na veškeré pohraničí oblasti s převažujícím německým obyvatelstvem. Území s německou menšinou bylo označeno jako provincie Deutschböhmen (Německé Čechy) s centrem v Liberci a Sudetenland (Sudety) s hlavním městem Opavou. (Klimek, 2002)

Územně-politicko-ideologickým pojmem se Sudety stávají ve 30. letech 20. století v souvislosti s nacionalistickými kampaněmi, kdy se podstatná část německých obyvatel v českém pohraničí začala organizovat do Sudetoněmeckého hnutí, později v Sudetoněmeckou stranu - Sudetendeutsche Partei. (Richter, 1994: 63)

V současné době se politický i národnostní rozměr Sudet vytrácí, ale česká veřejnost jej pravděpodobně nikdy nebude vnímat jako zcela neutrální pojem. V povědomí lidí zejména té starší generace přetrvávají nacionální stereotypy, které přízvisko „sudetský“ ztotožňují s přívlastkem „nacistický“. (Matějka, 2008)

Po revoluci v roce 1989 se v souvislosti s veřejnými diskuzemi na téma česko-německé problematiky objevuje další rozměr Sudet, a to rozměr duchovní. Jako duchovní problém interpretuje sudetoněmeckou otázku například česko-německá historička Eva Hahn. (Hahn, 1996) O duchovním rozměru Sudet vypovídají také následující citace odborníků na problematiku Sudet:

„...problém opuštěné krajiny a specifické společnosti českého pohraničí, z níž byli vyhnáni její původní obyvatelé a v níž v dalších desetiletích došlo k rozsáhlé devastaci kultury a přírody...“ (Antikomplex a kol. autorů, 2006: 11)

„Sudety mohou být územím, díky jehož proměně se ustaví moderní a sebevědomá svobodná česká společnost osvobozená od traumat a komplexů minulosti.“ (Budil, 2006: 31)

V souvislosti s pokusy co nejpřesněji vymezit dnešní Sudety zaznívají často termíny jako „devastace“, „problém“, „trauma“ nebo „komplex“. Ukazuje to, že Sudety zůstávají i dnes bolavým místem a jsou stále živou součástí naší doby. K aktuálnosti tzv. „sudetoněmeckého problému“ se vyjadřuje například již zmiňovaná Eva Hahn, která v souvislosti s problematikou česko-německých vztahů hovoří o stále přetrvávajícím traumatu v mentalitě české i německé společnosti. (Hahn, 1996)

4 OBČANSKÁ SPOLEČNOST V KONTEXTU DĚJINNÝCH UDÁLOSTÍ

Česká občanská společnost za dobu své existence prošla několika fázemi. Müller rozlišuje tři charakteristické etapy, které měly významný vliv na formování české občanské společnosti. Klíčovou epochou dějin je „rakouské období“, které položilo základ „kulturně civilizačním vzorcům a stereotypům české občanské společnosti.“ (Müller, 2002: 83) Poté nastupuje období vzniku Československé republiky, kdy se občanská společnost a spolkový život sice bohatě rozvíjí, ale dochází také k porušování národnostní rovnoprávnosti německé menšiny. Poslední etapou je doba po sobě jdoucích totalitních režimů, kdy docházelo k rozkladu občanské společnosti a jejímu následnému zneužití ve prospěch komunistické ideologie. (Müller, 2002)

4.1 *Občanská společnost jako prostředek emancipace*

Proces utváření české občanské společnosti lze datovat do období Rakouska-Uherska, kdy se česká společnost začala významně vymezovat vůči výsadně postavenému německy mluvícímu obyvatelstvu. Posilování národnostní identity a zdůrazňování sounáležitosti s českým jazykem můžeme nazvat obdobím identifikace s českou národností a historií. Právě soupeření české menšiny s německy mluvící majoritou se v dalších letech stává určující myšlenkou českého nacionálního hnutí.

Do určité historické etapy však vztah Čechů a Němců tak dramatický nebyl. Obohacování dvou jazykově kulturně i historicky rozdílných etnik se postupně proměňovalo v rivalitu až vlivem dějinných událostí.

K významnému růstu veřejné politické aktivity české veřejnosti docházelo ve 40. letech 19. století. Podporu hnutí uplatňující strategii neztotožnění se se státem ani jeho institucemi vyjadřovali představitelé české inteligence a stejně tak řada osobností uměleckého života. (Dohnalová, Malina, Müller, 2003: 85) Politika „pasivního vzdoru“, jak bývá někdy označována, odmítala stát, jeho zásahy a pravomoci. Z toho pak vzešel problém české společnosti, která si nevytvářela přirozený a zodpovědný vztah vůči státu, vytrácel se v ní respekt k určitým pravidlům, což negativně ovlivnilo budoucí formování politické kultury.

Významnou roli v emancipaci Čechů hrály tzv. tábory lidu, které vznikaly po roce 1868. Tábory vyjadřovaly souhlas s českou státoprávní politikou, požadovaly přijetí všeobecného volebního práva a domáhaly se nároků politických, sociálních i kulturních. Někteří historici považují tábory lidu za počátek rozsáhlých projevů české národní identity v tak velkém rozsahu. (Eliáš, 2011) Klimek se v souvislosti s tábory lidu zmiňuje o častých potyčkách a provokativních požadavcích, které vycházely právě z táborů lidí a ještě více podněcovaly Němce k protestům a demonstracím.¹

Představitelé české státoprávní politiky začínali silně prosazovat národní i kulturní zájmy, usilovali o národní i hospodářský vzestup. Na počátku 20. století byl početný československý „národ“ po stránce ekonomické, politické a kulturní téměř zformovaný. Ideálem byl vznik samostatného českého státu. (Klimek, 1995: 15)

Co se týče veřejného života, Češi zakládali spolky, jednoty či svazy, které svou činností usilovaly o nezávislost a rovnoprávnost. Vznikala řada českých kulturních a vzdělávacích spolků s širokou oblastí činnosti jako nadace, spolky, ochotnická divadla, pěvecké a hudební spolky, muzea, a také spolky místní občanské svépomoci jako hasiči nebo kampeličky, dělnické spolky a charitativní spolky (např. Československý červený kříž). Zakládány byly také vlastenecké spolky zaměřené na posilování národního uvědomění a rozvoj kulturní činnosti jako Hlahol nebo Sokol.²

4.2 Rozvoj spolkové činnosti

Občanská svoboda po vzniku samostatné ČSR byla předpokladem pro pestrý spolkový život, který se v 20. letech 20. století začal bohatě rozvíjet. Činnost spolků a dalších organizací se posouvala více k praktické činnosti a zájmovým hlediskům, na rozdíl od národnostních zájmů, které byly pro spolkovou činnost prioritou před rokem 1918. V mnohém se podařilo navázat na tradiční spolkovou činnost započatou v 19. století. Vznikaly charitativní, dobročinné a kulturní spolky, zájmová sdružení, organizace zaměřené na sociální problematiku jako poradny pro matky, chudobince, odbory, sanatoria či spolky národnostních menšin. Významné byly také horské spolky zaměřené na turistiku,

¹ Příkladem může být tábor lidu, který vznikl v říjnu 1920 v Teplicích a kategoricky požadoval odstranění pomníku Josefa II. . (Klimek, 2003)

² Sokol vznikl v roce 1862 jako Tělocvičná jednota pražská, o dva roky později přejmenován na Sokol pražský. (Klimek, 2003)

vyznačování tras a stavění turistických zařízení. V obcích byl rozvinutý spolkový život, díky kterému se dařilo zachovávat tradice, rozvíjet kulturu a další oblasti lidské činnosti a celkově docházelo k rozvoji společnosti.

Podobně bohatý spolkový život vedla také německá menšina. Velkou tradici měly například horské spolky a spolky zaměřené na sportovní a kulturní činnost.

Tato doba byla charakteristická úzkým provázáním státní sféry a politických stran s občanskou spolkovou činností, což není pro funkční občanskou společnost ideálním stavem, neboť občanská společnost má být v první řadě nezávislá a má stát určitým způsobem kontrolovat.

Demokracie po vzniku ČSR měla ještě jeden velký nedostatek, a to otázku chápání ČSR jako státu národního, nikoli národnostního. (Beneš, 2002: 54) Němci byli nejpočetnější menšinou, ale neměli vliv ve státní správě ani samosprávě, neměli podmínky pro vytvoření s Čechy rovnocenné politické sféry. Německé etnikum mělo práva občanská, nemohlo být tedy diskriminované po stránce jazykové, náboženské ani etnické.³ (Beneš, 2002: 67) Německá menšina však neměla práva národní. Nikdy se tak neztotožnila s československými politickými institucemi a tento fakt se později ukázal být nezávažnější překážkou v rozvoji občanské společnosti. Ve třicátých letech se protičeský odpor vůči československému zřízení státu často vyvíjel už v souvislosti s činností německých spolků a svazů. Některé tyto německé spolky později hrály významnou roli v začátcích Heinleinova sudetoněmeckého hnutí. (Kural, 1993: 53)

4.3 Krize občanské společnosti

Po rozpoutání druhé světové války byla většina spolků rozpuštěna, majetek spolků byl po okupaci zabaven nacisty a tradice bohatého spolkového života byla zpřetrhána. Svobodné projevy veřejného života byly pro totalitní režim nežádoucí. Do odboje v Československu i v zahraničí se často zapojovali příslušníci českých spolků, jako například Sokola či Junáku. (Klimek, 2003: 155)

Po válce se na krátký čas podařilo navázat na spolkovou tradici z let vzniku ČSR, převrat v únoru 1948 však pro většinu spolků znamenal jejich zrušení a zestátnění. Počet tradičních

³ Československo bylo vázané tzv. menšinovou smlouvou, kterou se od roku 1919 zavazovala Společnosti národů (Beneš, 2002: 67)

dobrovolných organizací celkově klesl. Část spolků byla zneužita ve prospěch vládnoucí KSČ. Někteří autoři hovoří až o symbióze režimu se spolky a dalšími organizacemi. „Symbióza se stala po komunistickém převratu jednostranným prostředkem kontroly režimu nad organizacemi a spolky.“ (Dohnalová, Malina, Müller, 2003: 89)

Občanská společnost za totalitního režimu byla nefunkční, neboť postrádala prvky demokracie, svobodného rozhodování a dobrovolnosti. Většinu organizací zastřežovala Národní fronta. Ta byla původně založená za účelem koalice a vzájemné spolupráce všech politických stran a sdružovala i nekomunistické politické strany, společenské organizace a svazy, mezi které patřily například Svazy pěstitelské a chovatelské, Československý svaz žen nebo či Svazy požární ochrany. V roce 1948 však Národní frontu v zájmu prosazování své ideologie zneužila KSČ a veškerý oficiální veřejný život spadl pod vliv režimu. Angažovanost lidí byla vysoká, ale často nucená a většina aktivit byla silně politizována. (Dohnalová, Malina, Müller, 2003) Krize občanské společnosti zasáhla celou zemi, v oblasti Sudet byla situace ještě závažnější. Obnovení spolků organizovaných německými obyvateli před válkou bylo nežádoucí, nebyla snaha na tradice německých spolků navazovat.

I v dobách totalitního režimu lze však vysledovat svobodně orientované iniciativy. Jednalo se zejména o ilegální aktivity probíhající mimo oficiální sféru, především v disidentských kruzích. (Rakušanová, 2005) Z některých ilegálních iniciativ, například Charty 77, ale také několika málo oficiálně uznávaných organizací, po roce 1989 vzešla celá řada neziskových organizací (např. Výbor dobré vůle Olgy Havlové, Brontosaurus). (Rakušanová, 2005)

Občanská společnost po roce 1989

Po změně poměrů, které nastaly po roce 1989, prošla česká společnost řadou významných změn, které se projeví ve všech oblastech lidského působení – politice, ekonomice i kultuře. Proměnil se také občanský sektor. Česká společnost se otevřela myšlence aktivní veřejnosti a předpokládala, že s rozvojem demokracie poroste i význam neziskového sektoru. (Potůček, 1999)

Počáteční euforii však vystřídalo vystřízlivění. Nepodařené polistopadové reformy nepříznivě ovlivnily přechod k demokracii a měly tak negativní vliv na proměnu společnosti, podobně jako za dob totality. Česká veřejnost se začala uchýlovat zpět do soukromého života a ukázala se být individualistickou, netolerantní k menšinám, nedůvěřivou k nevládním organizacím. (Potůček, 1999)

Přesto měla devadesátá léta minulého století významný vliv na rozvoj občanského sektoru. Vznikly nové podoby organizování a byly vydány zákony upravující právní rámec nestátních neziskových organizací. (Vajdová, 2005) Došlo také k obnovení tradice původních československých organizací jako je Sokol nebo Junák.

Pomocnou rukou k přeměně v demokratickou a fungující společnost byl také vstup do EU. Pro občany i politiky byl motivací se aktivně rozvíjet v plnohodnotného a ekonomicky úspěšného člena společenství, který ale neztratí svou identitu. (Potůček, 1999)

V současné době nabývá občanský sektor stále většího významu. Neziskový sektor a nevládní organizace podporují aktivní zapojování občanů do veřejného dění a napomáhají řešit společenské, ekologické a jiné problémy a zlepšují tak kvalitu života.

4.4 Shrnutí

Kapitola měla demonstrovat proměnu české občanské společnosti od jejích prvopočátků do dnešní doby. Od 1. poloviny 19. století se ještě nedá mluvit ani tak o občanské, jako spíše české společnosti, která se začala výrazně politicky i kulturně vymezovat vůči německé majoritě a její stěžejní činností bylo hájení českých národních zájmů, které vyústily v založení samostatného Československa.

Období meziválečných let je pak poznamenáno bohatým rozvojem činnosti spolků, které svůj zájem obrací v praktickou, zájmovou i kulturní činnost. Krize občanské společnosti, jež způsobily dva po sobě jdoucí totalitní režimy, trvala více než 60 let. Po roce 1989 byly vytvořeny relativně dobré podmínky pro rozvoj občanského sektoru a vznikala celá řada organizací zaměřených na široké spektrum činností, od ekologie, kulturní činnosti a sociální problematiku až po iniciativy politického charakteru. Nevládní neziskové organizace se staly součástí denního života, začaly být plnohodnotnými partnery při prosazování záměrů rozmanitých oblastí lidské činnosti.

5 HISTORICKO-POLITICKÝ KONTEXT ČESKO-NĚMECKÝCH VZTAHŮ

Česko-německé vztahy nejsou tématem až po roce 1918, ale mají svou dalekou historii. Počátky česko-německého soužití můžeme hledat v období vrcholného středověku, kdy docházelo k osidlování českého pohraničí německými osadníky. Základy trvalého osídlení českého území německým obyvatelstvem, někdy označované jako „německá kolonizace“, položil Přemysl Otakar II. už ve 13. století. (Rogall, 2001)

Němečtí kolonizátoři přinášeli do Čech nové kulturní, právní i společenské zvyklosti, jež pozitivním způsobem obohacovaly české prostředí. Soužití Čechů a Němců se do určité historické etapy neslo spíše v duchu vzájemného obohacování po stránce kulturní, náboženské, politické, hospodářské i sociální.

První české nacionalistické tendence se objevují v období husitství, kdy začínají sehrávat roli politické, sociální a hospodářské ambice Čechů vůči jazykově odlišnému obyvatelstvu a rozdíly mezi oběma skupinami obyvatel se začínají prohlubovat. (Beneš, 2002: 19) Pořád jde ale spíše o konflikty vedené více náboženskými a politickými motivy, než národnostními pohnutkami.

Během 15. až 17. století se prohlubuje národnostní diferenciaci obou etnik, mluví se o zápasení Čechů o národní identitu, které vrcholí Národním obrozením a snahou Čechů se osamostatnit. České politické nároky na samostatný stát v čele s vůdčí osobností T. G. Masarykem vrcholí vyhlášením samostatného státu říjnu 1918. Vznik samostatného Československa a následné události jsou určujícím momentem česko-německých vztahů 20. století.

5.1 Vznik ČSR a vztahy československé vlády k německé menšině po roce 1918

Situace v ČSR po roce 1918 byla velmi komplikovaná. Samostatné Československo založené v poválečné Evropě 28. října 1918 se od počátku své existence potýkalo s řadou potíží. Jedním z hlavních problémů ČSR byly jednak zpochybňované hranice, které se v pozdějších letech ukázaly být rozhodující pro ztrátu bezpečnosti státu, jednak časté

vnitřní politické konfrontace existujících politických stran. Největší překážkou však zůstávala početná německá menšina žijící v českém pohraničí. (Klimek, Kubů, 1995)

ČSR byla ustanovena na základě principu národního, jenž směřoval k dezintegračnímu uspořádání poválečné Evropy. Státotvorné pojetí státu, které zastávala československá vláda, nemělo sjednocující ideu spojit všechny národnosti v jeden stát. Československo se tak stalo zemí Čechů a Slováků. Slováci byli pojmutí jako s Čechy kulturně i jazykově shodný národ S německou menšinou, přestože čítala větší počet obyvatel než Slováků, se nepočítalo. (Beneš, 2002: 54) Sudetští Němci proto odmítli uznat samostatné ČSR bezprostředně po jejím vyhlášení a němečtí poslanci z českých zemí následně vyhlásili samostatné německé provincie s odvoláním se na skutečnost, že každý národ má právo na sebeurčení.⁴ (Klimek, Kubů, 1995: 19)

Česko-německé vztahy se vznikem ČSR začaly komplikovat. Překážkou ve vyjednávání a hledání kompromisu přijatelného pro obě strany bylo vnímání Němců jako nepřátel. Českoslovenští představitelé v čele s prezidentem T. G. Masarykem a ministrem zahraničí E. Benešem se myšlenkově opírali o ideové proudy západních mocností, se kterými je po ukončení první světové války spojovaly obdobné zájmy, tedy „maximální oslabení možných nepřátel, především Němců“. (Klimek, Kubů, 1995: 20)

Vztah československých politiků k představitelům německé politiky byl rozporuplný, mezi československými politickými představiteli navíc panovaly vnitřní neshody. Masarykovy představy směřovaly ke společnému demokratickému soužití Čechoslováků a Němců. Přípravována byla reforma veřejné správy, která předpokládala tzv. Župní zřízení republiky, jež mělo v okresech s německou většinou zaručit Němcům rozsáhlá práva a možnost spravovat své záležitosti. S reformou se však neztotožňovala celá vláda, proti se stavěl například nacionalisticky smýšlející představitel pravice Karel Kramář, a tak nikdy nedošlo k jejímu úplnému naplnění. (Klimek, 2003)

Vyjednávání s německými politickými představiteli selhávala. Návrhy německým poslancům spolupracovat v rámci státu a nabídky ministerských pozic Němci odmítali s tím, že trvají na odloučení českého pohraničí s německou menšinou. Německé požadavky byly pro české politiky nemyslitelné, neboť Češi se obávali o národní existenci. (Kural, 1993: 27) Postoje těch méně smířlivých politických činitelů ilustruje výrok A. Rašína „s rebely se nevyjednává“. (Klimek, 2003: 27)

⁴ Právo na sebeurčení vychází z mírové politiky amerického prezidenta Woodrowa Wilsona jakožto princip, ze kterého stát odvozuje svou legitimitu. (Beneš, 2002)

V parlamentu tak byli zastoupeni pouze Češi a Slováci a celé území spravovala československá státní správa.

Představitelé německých politických stran se seskupili do dvou politických proudů, radikalizujícímu negativismu a umírněnějšího aktivismu. (Beneš, 2002) Aktivisté i značná část německé menšiny se postupně začala smiřovat s existencí samostatného československého státu a vyjadřovala mu jistou míru loajality. Negativisté naopak zaujímalí hned od počátku vzniku ČSR odmítavý postoj a účast Němců na politické moci svými, pro českou vládu neakceptovatelnými požadavky, znemožňovali. (Richter, 1994: 74)

Demokratický systém ČSR sice vycházel vstříc „národnostním zájmům v oblasti jazykových práv, školství i kultury“, ale otázka národnostně promíšené společnosti zůstávala nedořešená. (Richter, 1994: 73) Legislativní nedostatky, například odvození národnosti od jazyka, posilovaly národní charakter státu a vedly k diskriminaci Němců. Početná německá menšina čítající více než 3 miliony obyvatel nebyla brána za rovnocennou součást společnosti.

5.2 Ekonomická situace německé menšiny a hospodářská krize 30. let

Na upadání česko-německých vztahů měly podíl i hospodářské poměry německé menšiny žijící v českém pohraničí. Příčin zhoršování se ekonomické situace sudetských Němců bylo několik. Nejprve to byly tvrdé vojenské tresty a ekonomické reparace, kterým bylo Německo vystavené po první světové válce. Další úlohu pak hrála pozemková reforma z roku 1920, kdy byl šlechtickým rodům zabavován majetek, zkonfiskovány byly německé zemědělské usedlosti a docházelo k propouštění německých zaměstnanců, místo kterých byli zaměstnáváni Češi. (Zeman, 2000)

České hospodářství tak bylo do určité míry posilněno, ale ekonomiku sudetoněmeckou to oslabilo na neúnosné hranice.

Situaci ještě více zkomplikovala celosvětová hospodářská krize 30. let. Do Československa přišla krize hospodářství až v roce 1930 a nejvíce zasáhla právě sudetské Němce. Sudetoněmecký spotřební průmysl zkrachoval, docházelo k rušení celých podniků a továren, k propouštění zaměstnanců, především Němců. Celé německé rodiny přicházely o živobytí. V pohraničí tak vzrostla nezaměstnanost mnohem více než ve vnitrozemí, v počtu nezaměstnaných byla ČSR na prvním místě v Evropě. (Klimek, 2002)

Široké vrstvy německého obyvatelstva frustrované ekonomickou situací se zradikalizovaly, což se pak projevilo sympatiemi německé menšiny se Sudetoněmeckou stranou SdP vedenou K. Henleinem. Spolu s rozšířením sudetoněmeckého nacionalismu narůstaly i politické požadavky a nároky připojit Sudety k Německu. (Klimek, Kubů, 1995: 80) Vyústěním této situace bylo prosazení ideologie „hitlerovského nacionálního socialismu“ a rozpoutání druhé světové války. (Richter, 1994:78)

5.3 *Aspekty odsunu Němců z českého pohraničí*

Exilová vláda v čele s Benešem uvažovala o vysídlení Němců z českého pohraničí už za druhé světové války. Plány na vystěhování se objevovaly v souvislosti s myšlenkami obnovení ČSR, mluvílo se však o vysídlení přímých účastníků, především členů SdP. (Beneš, E., 1996)

Původní variantou řešení německé otázky bylo řešení na principu „oko za oko, zub za zub“. Znamenalo to kompromis ze strany ČSR v podobě odstoupení části pohraničí s německou menšinou a na druhé straně dohodu o částečný přesun Němců na území Německa. Jak uvádí například Staněk, také němečtí obyvatelé měli představu o tom, že odvěta postihne přímé původce zločinů spáchaných na Čechách, ale ostatní obyvatelstvo bude ušetřeno. (Staněk, 1996: 19)

Následovala několik let trvající projednávání sudetoněmecké otázky. Do jejího řešení se zapojily Sudetoněmecký protinacistický odboj, český domácí odboj a exilová vláda. Sudetoněmecký odboj neměl jasnou představu, jak situaci Němců v pohraničí řešit, Benešova exilová vláda byla smířlivější. Český domácí odboj se k otázce vysídlení Němců stavěl radikálně. (Beneš, 2002)

Vlivem válečných událostí zločinů páchaných nacisty se česká společnost vůči Němcům ještě více radikalizovala. Stejně tak se k otázce vysídlení sudetských Němců radikalizovaly postoje Beneše a postupně se posouvaly k nekompromisnímu řešení. Historikové mluví o tom, že postoje exilového prezidenta se obrátily po aktu vypálení obcí Lidice a Ležáky. (Beneš, 2002: 160)

Po setkání Beneše se Stalinem v Moskvě roku 1943 je už zaručená podpora hromadného vysídlení Němců ze strany Sovětů. Ti spatřovali v odsunu Němců své výhody, neboť pro Československo ztráta německé menšiny, nositele ekonomické síly, znamenala ekonomické oslabení a větší závislost na Sovětech. Jak se později ukázalo, jedním

z vedlejších účinků podpory Sovětů v otázce radikálního řešení sudetské otázky bylo také vytvoření podmínek pro nástup sovětského komunismu. (Staněk, 1996)

Po ukončení války už se političtí představitelé v čele Edvardem Benešem k otázce vypořádání se s německou menšinou stavěli radikálně. V květnu roku 1945 Beneš ve svém projevu zdůrazňuje nutnost „definitivního odgermanizování naší vlasti, kulturně, hospodářsky, politicky“. (Beneš, E., 1996: 139). Změnu postojů prezidenta ilustruje výrok z téhož roku, kde hovoří o „spravedlivé odplatě všem přímým i nepřímým, aktivním i pasivním viníkům války pro poučení všem budoucím“. (Beneš, E., 1996: 26) Dá se říci, že Beneš, který už mluví o pasivních a nepřímých vinících, tak odsoudil Němce ke kolektivní vině.

K otázce hromadného vysídlení Němců z pohraničí zaujímaly západní velmoci váhavý postoj a požadavek na odsun Němců oficiálně uznaly až v rámci Postupimské dohody na podzim roku 1945. (Staněk, 1996:14) Představitelé tzv. Velké trojky v Postupimi byli postaveni před hotovou věc, takže jim nezbylo nic jiného než již probíhající odsun Němců uznat. (Beneš, 2002) V Postupimi pak byla vyslovena nutnost lidského a důstojného zacházení s německým obyvatelstvem. Také Beneš vyslovil požadavek, aby odsuny Němců byly prováděny „humánně, lidsky, nenacisticky a v plné dohodě se Spojenci“. (Beneš, E., 1996: 158) To už ale pohraničí prožilo první fázi divokého odsunu, která začala už v květnu 1945 a svým rozměrem byla srovnatelná s vyháněním. Organizované transporty německých obyvatel podle jasných pravidel probíhaly až od srpna 1945 na základě mezinárodních smluv vyplývajících z Postupimské dohody. Během odsunů ukončených mezi rokem 1946 až 1947 již nedocházelo k takovým excesům, jako při divokém odsunu.

5.4 Poválečné události v pohraničí

Zločiny a bezprávní, kterých se nacisté dopouštěli na obyvatelstvu, a válečné hrůzy koncentračních táborů posilovaly vůči Němcům silné averze. Poválečná atmosféra a nestabilizované poměry ve společnosti vedly k tendencím vypořádat se nejen s nacisty a kolaboranty, ale se všemi Němci jakožto kolektivními viníky.

Požadavky české veřejnosti podporované politickými představiteli směřovaly k spravedlivému vyrovnání se sudetskými Němci. Tendence některých Čechů vedené „nacionálním radikalismem“ však v mnoha případech vyústily v násilí na nevinných Němcích, které lze těžko chápat jako spravedlivou pomstu. (Staněk, 1996: 169)

V pohraničí byla situace po válce nepřehledná, což vytvořilo podmínky pro páchaní protiněmeckých zločinů. Poválečných excesů se na německém obyvatelstvu dopouštěli jak příslušníci místních bezpečnostních složek, sovětských armád i Revolučních gard, tak civilisté, často vedeni ziskuchtivými sklony. (Staněk, 2005)

Podle Staňka hrála důležitou roli při vysídlování Němců a jejich mnohdy nespravedlivého zatýkání také československá armáda. Nebyly žádné oficiální ústřední směrnice jak postupovat při vysídlování Němců, někteří velitelé tak vydávali pokyny a protiněmecká opatření často samostatně bez potvrzení z vyšších míst.

Doprovodným znakem odsunu byly mimosoudní perzekuce, zatýkání, zabavování majetku, domovní prohlídky a v extrémních případech vraždy.

Na začátku května 1945 se někteří vojáci osvobozené Rudé a polské armády dopouštěli na německém obyvatelstvu řady excesů, plundrovali domy, docházelo také ke znásilňování žen. Současně s vojáky přišly do pohraničí také tzv. Revoluční gardy. Organizované skupiny osob, které vzešly z květnového povstání, měly chránit národní majetek a udržovat veřejný pořádek. Často zde ale docházelo zločinům, násilí, krádežím a nesmyslným popravám. (Staněk, 1996)

5.5 *Důsledky odsunu a následné osidlování po roce 1945*

Hromadný odsun Němců měl velký vliv na celé pohraničí. Následky se projevovaly v oblasti hospodářství, politiky i kultury stejně jako v rovině mezilidských vztahů. Staněk vyvíjí teorii „demoralizace české společnosti“, podle které způsoby vypořádání se s Němci a realizace odsunu doprovázená excesy ovlivnily mentalitu Čechů na dlouhá léta. (Staněk, 1996)

V poválečných Sudetech nebylo výjimkou rabování opuštěných stavení, ničení kulturních památek a sakrálních staveb po Němcích, přestala se udržovat kulturní krajina. Řada osídlenců, často lidí slabších sociálních vrstev, si nedokázala vytvořit vztah ke své nové domovině, což s projevovalo ztrátou zodpovědnosti, nezájmem o okolní dění, pocity vykořenění, odcizení a přežíváním jako způsobu života. (Říha, 2008: 7) Různorodá skladba obyvatelstva a častá migrace významně poznamenala utváření občanských vazeb a formování místních společenství. (Mikšíček, 2006: 48)

Hromadné i spontánní osidlování probíhalo v letech 1945 až 1952. Příčinou samotného osidlování byla potřeba zformovat novou společnost občanů, proto začali na příkaz státu přicházet osídlenci z vnitrozemí. Dosídlení pohraničí mělo zajistit především rozvoj zemědělské výroby, která měla napomoci ke zvýšení životní úrovně obyvatel v pohraničí i ve vnitrozemí. Odborníci a vzdělaní lidé jako lékaři či učitelé přicházeli do pohraničí povinně na umístěnky.

Osidlování obyvatelstva bylo však značně nerovnoměrné. Úrodnější zemědělské oblasti byly osídlené poměrně rychle, pohraniční původně průmyslové oblasti osadníky z vnitrozemí tolik nelákaly. V těchto místech panovala vysoká migrace, která vrcholila po roce 1948 v době kolektivizace soukromého vlastnictví. Pohraničí se stalo ekonomicky i kulturně nestabilním prostředím. Počet českého obyvatelstva v pohraničích postupně stoupal, počtu německého obyvatelstva nedosahoval. V porovnání s rokem 1930 žily v pohraničích necelé dvě třetiny obyvatel. (Cvikov, 2002)

Vláda začala tento problém řešit „komplexním zemědělským dosidlováním“, které mělo zabránit vylidnění a nastolit určitou stabilizaci společnosti. (Mikšíček, 2006: 49)

V úvodu dokumentu Dosídlení pohraničí, vydaném Ministerstvem zemědělství a lesního hospodářství v roce 1954, je představen celostátní úkol vlády, a to zajistit a rozvinout

zemědělskou výrobu v pohraničních okresech a zvýšit tak životní úroveň nejen obyvatel pohraničí, ale i v ostatních oblastech státu (Ministerstvo zemědělství, 1954)

Pracovníkům přesídleným do pohraničí byly poskytnuté určité materiální výhody, jako obytné a hospodářské budovy, půda, hospodářská zvířata i významné finanční příspěvky. (Ministerstvo zemědělství, 1954: 14)

V 60. letech se už jednalo spíše o lokální osidlování. Počet obyvatel na venkově obecně klesal, zejména z důvodu nedostatečných pracovních příležitostí, občanské vybavenosti, kulturního využití i nedostatečnému bydlení. (Mikšíček, 2006: 48)

Do českého pohraničí přichází v období 60. až 70. let trend chalupaření a s ním i nárůst počtu obyvatel, i když ne trvale usazených. Není náhoda, že chalupaření se začalo rozvíjet v období normalizace. Chalupářská stavení v pohraničí byla svobodným prostorem, kam lidé unikali před politikou, životní realitou.

Porevoluční doba pak do pohraničí přinesla řadu výzev, především v oblasti soukromého podnikání. V některých místech se tak začal rozvíjet turismus, sport, cestovní ruch. Dá se říci, že celkově dochází k rozvoji pohraničí. Trendem posledních let je „útěk“ lidí z měst, postupný návrat k přírodě a nalézání nových možností uplatnění, například v oblasti farmaření.

6 OSIDLOVÁNÍ OBLASTI POHRANIČÍ V LUŽICKÝCH HORÁCH A MIGRACE OBYVATEL

Následující kapitola v mnohém navazuje na kapitolu předešlou, která se ve vztahu Čechů a Němců zaměřovala především na historicko-politický kontext česko-německých vztahů. Tato kapitola je svým zaměřením konkrétnější, věnuje se historii obce Mařenice, Horní a Dolní Světlé, které leží v oblasti Lužických hor. Tato kapitola využívá bohatého historického materiálu, jako jsou farní kroniky, zápisy německého rodáka, kroniky českého poválečného učitele nebo „ohlédnutí“ místního chalupáře sepsané v posledních letech.

6.1 Počátky soužití Čechů a Němců v Lužických horách

Historie osm století trvajících soužití Čechů a Němců na českém území začíná v raném středověku, v období první poloviny 12. století.

V příhraniční oblasti dosud nevyužitého podhůří Lužických hor docházelo k pokojné kolonizaci německými kmeny až ve 13. a 14. století, kdy Němci přicházeli na pozvání vládnoucího českého šlechtického rodu Berků z Dubé. (Cvikov, 2002) Noví osídlenci, mezi kterými byli odborníci, řemeslníci i obchodníci, měli „v zemi rozšířit německou píli a kulturu“. (Koch, 1925)

První němečtí kolonizátoři zakládali obce s vlastní samosprávou, živilí se sklářstvím a uhlářstvím. Dosud nepřístupné lesy začali osídlenci postupně kácet, vytěžené dřevo využívali ve sklářských hutích. V Lužických horách se tak začal bohatě rozvíjet sklářský průmysl, který na dlouhou dobu ovlivnil ekonomický charakter této oblasti a poznamenal i specifický ráz krajiny. V 15. století je již konečná podoba česko-německé hranice utvořená. V poslední kolonizační vlně v 17. a 18. století vznikl velký počet vesnic s typicky německými názvy. (Gelnar, 1996)

Příliv německých obyvatel znamenal etnickou proměnu dosud české oblasti. V oblasti Lužických hor Němci svým počtem převážili české obyvatelstvo. Rozvoj industriální společnosti v 19. století měl za následek stěhování obyvatelstva do měst a migraci pracovních sil. Do pohraničí tak za pracovními příležitostmi migrovali čeští dělníci, za služebními povinnostmi zase přicházeli čeští úředníci a státní zaměstnanci. I přes početnou migraci

Čechů za prací v pohraničí převládalo německy mluvící obyvatelstvo, nebyly zde české školy ani kulturní instituce.

6.2 *Situace v obci po roce 1918*

Po vzniku ČSR se pohraničí dostalo pod českou správu a do českého pohraničí přišli čeští státní zaměstnanci, finanční strážníci, úředníci nebo četníci, kteří rozšířili českou menšinu. Poměry v obci, jak píše Pavýza ve svém Ohlédnutí, „byly neklidné“. (Pavýza, 2007)

Hospodářská krize 30. let silně postihla spotřební průmysl, v oblasti Lužických hor začal upadat především průmysl sklářský, což mělo velký sociální dopad na německé obyvatelstvo, které se začalo potýkat s už tak vysokou nezaměstnaností. Z pamětního spisu z roku 1931 z Dolní Světlé se už dovídáme o obavách místního starosty, který píše, že „po válce se na lidstvo plíží nová příšera v podobě nezaměstnanosti“. (Pavýza, 2006)

V kraji panovala vysoká nezaměstnanost, proto většina obyvatel dojížděla za prací do větších okolních měst. Obyvatelé se živili domácími řemesly, polním hospodářstvím, ti šťastnější pracovali ve sklárnách nebo textilních továrnách. (Šimáček, 1999)

Krize meziválečných let, jak bylo zmíněno i v předešlých kapitolách, přispěla ke zhoršení vztahů mezi Čechy a Němci. V kronice místního rodáka je však období meziválečné vynecháno, takže se toho o německo-českých vztazích v obci mnoho nedozvídáme. Jestli byl záměr německého rodáka tuto dějinnou etapu vynechat, není známo. Zápisy začínají až rokem 1938 v souvislosti se zločinem, který měli provést příslušníci českého vojska na místních mladících. Období válečné pak místní rodák popisuje takto: „Během války nemuselo české obyvatelstvo nic trpět, když se ničím neprovinilo. Jen ten, kdo se politicky provinil, musel do Německa na nucenou práci nebo do koncentračních táborů.“ (Schubert, 1997: 15) Realita byla ale jiná. Místní rodák nebyl pravděpodobně dostatečně informován, nebo chtěl věřit tomu, že bezpráví se děje jen provinilým. Druhou světovou válku vnímá jako „šílenou“, ovšem „jdoucí na účet Hitlerovi“. (Schubert, 1997: 16) Podíl sudetských Němců na zhoršení česko-německých poměrů nespaturuje žádný, přestože výsledky voleb z roku 1935 ukazují převládající orientaci sudetoněmeckého obyvatelstva na SdP.⁵

⁵ Historické přehledy výsledků voleb za Liberecký kraj, konkrétně soudní okres Cvikov, kam patřila obec Mařenice, zachycují postupné vyjádření podpory německých nacionalistů od roku 1920 po rok 1935, kdy ve volbách zvítězila Sudetoněmecká strana.

Podle záznamů kroniky sepsané českým učitelem byl v Mařenicích „fanatismus německých obyvatel značný“. (Šimáček, 1999) V obci zároveň žilo několik německých obyvatel, kteří vystupovali proti fašismu. Podle historických záznamů v kronice někteří odpůrci války tajně spolupracovali se skupinou Waltra, která působila na Cvikovsku. (Šimáček, tamtéž)

Po Mnichovské dohodě v roce 1938 byla obec Mařenice obsazena Wehrmachtem a pohraniční obec s německou většinou byla připojena k Německé říši. V září 1938 přepadli příslušníci „Freikorpsu“ celní úřad na československo-německé hranici v Dolní Světlé–Waltersdorfu, kde došlo k přestřelce a ztrátám na životech.

Po konci války na začátku května 1945 přišly do pohraniční obce osvobozené oddíly Rudé a polské armády. Podle dobových záznamů Rudá armáda pobývala v obci asi tři týdny a někteří vojáci na německém obyvatelstvu dopouštěli řady excesů, ničili domy, docházelo ke znásilňování žen. (Schubert, 1997) Po prvním incidentu se prý místní dívky „schovávaly do holubníku nebo chodily spát na hřbitov mezi hroby“. (Pavýza, 2007)

Současně s vojáky přišly do pohraničí také tzv. Revoluční gardy, které prováděly prohlídky domů, zabírání zbraní, motocyklů, rádií. (Pavýza, tamtéž)

Následoval hromadný odsun německého obyvatelstva z českého pohraničí. První fáze odsunu německých obyvatel, která začala v červnu 1945, je označována jako tzv. „divoký odsun“. Podle kroniky jako první museli obec opustit říšští Němci, poté byli vysídleni ostatní němečtí obyvatelé s výjimkou antifašistů a smíšených rodin. Neorganizované transporty prováděl místní národní výbor a někteří čeští obyvatelé, kteří Němce vyvezli jen za hranice našeho státu. Následné odsuny, které již organizovala místní správní komise, pokračovaly až do září roku 1946. ⁶ (Schubert, 1997)

Podle dobových záznamů během ne příliš organizovaného odsunu došlo k několika excesům vůči německým vysídlelcům, zaznamenáno je také několik sebevražd z řad německého obyvatelstva. V květnu 1945 spáchal sebevraždu starosta obce, zaznamenány jsou také případy vlastního vykopání hrobu a následná poprava, zastřelení při pokusu o útěk nebo zatýkání na základě pouhých udání. (Pavýza, 2006)

V obci Mařenice počet německých občanů po válce klesl přibližně z 1.600 na 316. Poslední Němci odešli v říjnu 1946 a v obci zůstaly jen 4 rodiny ze smíšeného manželství. Odborníci z továren, především skláři, byli odsunu ušetřeni.

⁶ Podrobná dokumentace k odsunům sudetských Němců je uložena ve Státním oblastním archivu v České Lípě.

„Nejdříve šli zástupci rodin největších fašistů, sedm rodin. Další transporty pokračovaly až do října 1945. Odsuny pokračovaly i v r. 1946. V květnu odchází 160 Němců do České Lípy, 5. srpna 100 Němců do Cvikova, 20. srpna jich odchází 80 spolu s antifašisty.“ (Šimáček, 1999)

6.3 *Poválečné osidlování Mařenic*

Lužické pohraničí nebylo nijak významnou zemědělskou oblastí, ale spíše oblastí horskou s nepřilíš úrodnou půdou. Proto bylo nutné tuto oblast osídlit schopnými zemědělci, řemeslníky, živnostníky z celé země. Ti přicházeli do obce až do roku 1946.

Noví osídlenci získávali nemovitosti po Němcích do tzv. „národní správy“ s povinností se o svěřený majetek zodpovědně starat. Stát nemohl získané bohatství sám spravovat, začal tedy přidělovat půdu do vlastnictví a pro tyto účely vytvořil funkci „národního správce“. Součástí přidělení národní správy k nemovitosti byl také slib žadatele: *„slibuji na místě přísahy na svou čest a svědomí, že budu plnití řádně a svědomitě všechny své povinnosti tak jak jsou stanoveny dekretu pres. Republiky ze dne 19. května 1945. č. 5. sb. z. s .n. a jednáním řádem a směrnicemi pro národní správce a péčí řádného hospodáře v souladu s hospodářskými, národními a jinými veřejnými zájmy...“* (Pavýza, 2006)

Ne všichni příchozí obyvatelé přišli za účelem „budovat pohraničí“. Přestože adepti na národního správce byli prověřováni a byla u nich požadována bezúhonnost, často docházelo k rabování a další devastaci majetku. O těžkých poměrech té doby a nových osídleních vypovídá následující úryvek z kroniky:

„Byli mezi nimi mnozí, kteří v té době hleděli více vlastního prospěchu než celku, obohatili se o majetek, plundrovali a pak utekli a zanechali jen prázdné usedlosti, zbavené vybavení, dobytka. Mnozí odváželi i celé domy. Bohatost obce mnohé chamtivce jen lákala, ale z poctivých jich zůstalo jen málo, a nestačili vykonat všechnu práci za odsunuté Němce. Zůstala tak opuštěná stavení, pole se nesklízela, neobdělávala, dobytek hynul nebo se tajemně tratil.“ (Šimáček, 1999)

V roce 1946 začala obec neosídlená stavení přidělovat také rekreantům, některé chalupy se ale obec snažila zachovat pro budoucí obyvatele, kteří by se zde usídlili natrvalo. (Šimáček, tamtéž)

Státem organizované dosidlování skončilo v roce 1952, a přestože českých obyvatel přibylo, počtu původního německého obyvatelstva nedosahoval. V porovnání s rokem 1930 žily v pohraničích necelé dvě třetiny obyvatel. (Český, 2008)

Chalupaření, trend typický pro některé turisticky zajímavé oblasti v pohraničí, se začal v Mařenicích rozvíjet od 60. let 20. století a vrcholil v období normalizace. Chalupářská stavení v pohraničí byla svobodným prostorem, kam lidé unikali před politikou, životní realitou. Tento postoj trefně ilustruje záznam z pamětní knihy místního chalupáře, kde je psáno: „ať je naše chalupa místem, kde se každý cítí a chová svobodně“.

Pavýza mluví o tom, že díky rekreantům přežila řada chalup. „Údržba domů byla mravenčí práce, kdy se opravovalo téměř z bedniček od syrečků, protože nebyly ani peníze, ani materiál.“ (Pavýza, 2006: 33)

Za normalizace se pohraniční obec také stala útočištěm disidentů. Pamětníci hovoří o skupině kolem doktorky Dany Němcové, jedné z předních chartistek, která se setkávala s dalšími disidenty v Horní Světlé.

Po roce 1989 začínají pohraničí objevovat podnikatelé, kteří zde spatřují příležitosti k podnikání a rozvoji turistiky. Do obce se začínají stěhovat živnostníci, kteří investují do vybudování penzionů, sportovních a restauračních zařízení. Turistický průmysl se ukazuje být jednou z největších perspektiv obce. Horská lokalita přitahuje nejen rekreanty z Čech i z Německa, ale také nové chalupáře a další živnostníky.

7 ŽIVOT V OBCI A JEHO ASPEKTY

Následující kapitola se pokouší poskytnout ucelený pohled na všechny oblasti života lidí žijících v pohraničí. Kapitola sleduje vývoj společnosti z pohledu demografického, politického, kulturního i spolkového od předválečných let až do současnosti. Zabývá se také dalšími faktory, jako je zaměstnanost či fenomén turistiky.

Bohatý materiál, který popisuje život v obci ze všech perspektiv, poskytly kroniky lidí, kteří se během svého života zabývali historií obce - německého rodáka z Horní Světlé pana Schuberta, českého poválečného učitele z Mařenic pana Šimáčka a chalupáře žijícího v Dolní Světlé pana Pavýzy.

7.1 Demografická struktura obyvatelstva obce

Struktura obyvatelstva v pohraničí se v průběhu 20. století dramaticky měnila. Nejinak tomu bylo v oblasti pohraničních Lužických hor. Nejvýznamněji se obyvatelstvo v Mařenicích proměnilo z hlediska národnostního složení a počtu obyvatel, což byl důsledek odsunu většiny původních německých obyvatel po 2. světové válce. Změnily se také další sociální a demografické faktory, ať už to byly ekonomické aktivity, zaměstnanost, vzdělání nebo náboženské vyznání.

Podle údajů ze statistických ročenek, které jsou uveřejněné v knize 650 let města Cvikova, žilo do roku 1945 v obci více než 1600 obyvatel německé národnosti. (Cvikov, 2002) Němečtí obyvatelé se živili především domácími řemesly, tkalcovstvím, někteří pracovali jako dělníci ve sklárnách. Ženy pracovaly většinou v lese. O velkém počtu obyvatel obce vypovídá poměrně bohatá občanská vybavenost – v obci byl pekař, krejčí, pošta, truhlářství, kovárna, 2 mlýny, švec, cukrář, 2 prodejny, holič, 2 hospody, autodílna, zubař, řezník, fara, velká škola, kostel. (Šimáček, 1999)

Počet českých obyvatel zde byl minimální a omezoval se na četníky, zaměstnance finanční stráže a úředníky. Pro srovnání, v roce 1934 na 502 německých obyvatel v Horní Světlé připadali 3 Češi. (Pavýza, 2006)

Po odsunu v letech 1945 až 1946 poklesl počet německého obyvatelstva v Mařenicích z 1000 na 180 obyvatel, v Horní a Dolní Světlé zůstalo z 630 obyvatel méně než 136. Z původních zůstali lidé ze smíšených rodin, antifašisté, potřební němečtí odborníci a Češi.

Noví obyvatelé z vnitrozemí se začali stěhovat do pohraničí v létě roku 1945, kdy volné domy dostávali do tzv. „národní správy“. Od roku 1946 začali projevovat zájem o volné domy v obci také rekreanti, při přidělování domů však byli upřednostňováni ti, kteří se v obci chtěli usadit trvale.

Počet obyvatelstva byl kriticky nízký a noví obyvatelé nestačili vykonávat práci za odsunutých Němců. V oblastech se „státně nespolehlivým obyvatelstvem“ byly jmenovány místní správní komise, do níž byli vybráni spolehliví čeští občané s administrativními zkušenostmi. Ti nesli nelehkou úlohu správy obce, členové se často měnili a zájem o správu obce pomalu ochaboval.

Obec neměla dostatek financí na udržování velkých budov (např. hotelů) a hospodářských stavení, které začaly postupně chátrat. Stejně tak nově příchozí obyvatelé neměli dostatek zkušeností či předpokladů se v místě udržet. Svěřená hospodářství po Němcích mnozí nedokázali dostatečně obhospodařovat a odcházeli zpět do vnitrozemí. Chyběli zkušení řemeslníci, vzdělaní lidé, našla se také řada prospěchářů, kteří se „obohatili se o majetek, plundrovali a pak utekli a zanechali jen prázdné usedlosti“. (Šimáček, 1999)

Od roku 1947 je zaznamenán příliv rekreatantů z Prahy. Rekreanti obsadili poslední volné domy a v obci pobývali především v letních měsících. Díky tomu se také začínal pomalu obnovovat turistický ruch.

Záznamy ČSÚ vedené od roku 1971 svědčí o pokračující fluktuaci obyvatelstva. V roce 1971 se pohyboval počet obyvatel okolo 364 lidí, o deset let později, v roce 1981, je v obci registrováno již 547 obyvatel. Největší pokles obyvatel je zaznamenán mezi lety 1990 až 1991, kdy se odstěhovalo více než 130 lidí.

Od roku 1994 má počet obyvatel vzestupnou tendenci. Z původních 303 obyvatel vzrostl počet na současných 377, což pravděpodobně souvisí s rozmáhajícím se turismem (např. zřízení vleků, vybudování sjezdovek), a tedy zvýšeným zájmem o provozování turistických zařízení.

V současné době žije v obci Mařenice, která spadá pod okres Česká Lípa a zahrnuje 4 katastrální území (Mařenice, Horní a Dolní Světlá a Mařeničky), 377 obyvatel. Podle údajů Českého statistického úřadu z 31. 12. 2009 převažují ženy, v produktivním věku se zde nachází 256 obyvatel a dětí do 14 let je v obci 52.

Tabulka č. 1 – Počet obyvatel, domů a bytů

Obec	Počet obyvatel	0-14 let	60 a více let	Ekonomicky aktivní celkem	Domy celkem	Trvale obydlené domy	Byty celkem	Trvale obydlené byty
Mařenice	345	39	65	134	400	110	403	111

Zdroj: Český statistický úřad

7.2 Zaměstnanost a občanská vybavenost obce

Obec se potýká s vysokou nezaměstnaností, jejíž hlavní příčinou bylo zrušení podniků, skláren a textilních továren v Novém Boru a Varnsdorfu, kam místní dojížděli za prací.

V roce 2005 byla registrována nezaměstnanost občanů ve výši 7,5 % a do roku 2009 vzrostla na 16,4 %, což je velmi vysoká hodnota oproti celostátnímu průměru 6,7%. (Český, 2009)

Celosvětová hospodářská krize, která vedle české ekonomiky zasáhla také německé hospodářství, způsobila v letech 2008 až 2009 významný pokles německých turistů, což postihlo místní ekonomiku a pokles tržeb živnostníků.

V Mařenicích je evidováno 85 ekonomických subjektů, z toho 63 živnostníků, což odkazuje na skutečnost, že nedostatek jiných pracovních příležitostí „nutí“ místní obyvatele podnikat v místě jejich bydliště. V obci je zaregistrováno 17 právnických osob a 5 spolků, sdružení či klubů. Živnostníci se soustředí v obci zejména na provoz restaurací a ubytovacích zařízení. Je zde kozí farma, dva obchody s potravinami. V obci působí Římskokatolická farnost, o víkendech je provozována Místní knihovna Mařenice, která má registrováno 10 čtenářů. V obci funguje Domov pro osoby se zdravotním postižením.

Obec postrádá školu, školku, lékařské středisko, lékárnu. Nejbližší jsou v 6 km vzdáleném Cvikově. Občanská vybavenost v obci je nedostatečná, zejména pokud ji srovnáme s podmínkami, které v obci panovaly před 2. světovou válkou. Situace se zlepšila po roce 1994, s příchodem chalupářů a přílivem turistů, kteří mají významný podíl na zlepšení rozšíření a zkvalitnění služeb v obci. Nejvýznamnějším zdrojem financí je turismus.

7.3 Politická situace

Události mezi 1. a 2. světovou válkou se významně promítly do utváření specifické politické atmosféry pohraniční obce a stejně tak do hlasování místních voličů.

Radikální proměnu politického prostředí v českém pohraničí ilustrují výsledky voleb z let 1920 až 1935, kdy se celkem čtyřikrát uskutečnily demokratické volby do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky. Historické přehledy výsledků voleb za Liberecký kraj zachycují postupné vyjádření podpory německých nacionalistů v období, kdy tzv. Velká hospodářská krize způsobila zhroucení cvikovského průmyslu a nezaměstnanost zasáhla až 80 % německého obyvatelstva. (Český, 2008)

V roce 1920 získala více než polovinu všech hlasů Německá sociálně demokratická strana dělnická, v závěsu skončil Německý svaz zemědělců a téměř se stejným počtem hlasů Německé volební sdružení DNP DNSAP.⁷ Zanedbatelný počet hlasů získala Německá křesťansko-sociální strana lidová, Československá sociálně demokratická strana dělnická, Československá strana národně sociální a Německá demokratická svobodomyšlná strana.

V roce 1935 už je vítězem voleb Sudetoněmecká strana, hned za ní skončila Komunistická strana Československa. Někdejší centrum sociální demokracie se od dvacátých let postupně radikalizovalo a podstatná část sudetských Němců začala sympatizovat s krajně nacionalistickými názory. Výsledky Komunistické strany Československa, která skončila na druhém místě, už naznačují počáteční ambice komunistů. (Český, 2008)

Následovala druhá světová válka, po jejímž ukončení byla oblast označena za politicky nestabilní a její obyvatelstvo za státně nespolehlivé. (Pavýza, 2007) Z toho důvodu obec neměla vlastní národní výbor jako jiné obce ve vnitrozemí, ale spadala pod Okresní správní komisi v Jablonném v Podještědí. Okresní správní komise přenesla své pravomoci na místní správní komisi až ve chvíli, kdy se podařilo zajistit po administrativní stránce zkušené a spolehlivé občany. Mezi nimi byli příslušníci celní a finanční stráže, ale také „spolehliví“ Němci.

K významným změnám došlo v roce 1946, kdy se měnily německé názvy obcí na české⁸, které jsou zachovány dodnes. Změnila se také politická atmosféra. Jak popisuje kronika, v rámci předvolebních agitací začalo postupně docházet k politicko-stranickému rozvrstvení

⁷ Německá nacionální strana a Německá nacionálně socialistická dělnická strana (Beneš, 2002)

⁸ Název obce Lichtenwald se změnil na Horní a Dolní Světlá, Marianschein na Mařenice. (Pavýza, 2007)

obyvatelstva a „stranictví hrálo roli i v obecních věcech. Složení se měnilo takřka každých 14 dní, mnoho pracovníků bylo znechuceno“. (Šimáček, 1999)

V roce 1947 se místní správní komise transformovala na místní národní výbor. Největší vliv měli sociální demokraté a především komunisté, kteří rozdělováním konfiskovaného majetku získávali sympatie a podporu voličů. Od prosince 1948 už byl místní národní výbor plně v režii místní organizace KSČ. Ve volbách do Národního shromáždění občané svojí 100 % volební účastí jednotně schválili kandidátku a obdrželi titul "Vlastenecká obec". (Šimáček, tamtéž)

Tolik z historie politické situace Mařenic. Co se týče současné doby, samospráva obce spadá pod Obecní úřad Mařenice, v jehož čele je starosta s místostarostkou a sedmičlenné zastupitelstvo. Součástí vedení obce je finanční a kontrolní výbor.

V obci nefigurují žádné politické strany, na kandidátkách do obecního zastupitelstva jsou zastoupené dvě volební strany, a to Nezávislí kandidáti a Šance 21. (Český, 2010)

Podle statistických přehledů voleb v Libereckém kraji se volební účast místních obyvatel pohybuje mezi 30% až 39 %. Ve volbách pravidelně vítězí Občanská demokratická strana, o druhé místo se střídavě dělí Česká strana sociálně demokratická a Komunistická strana Čech a Moravy.

Jako ilustrativní příklad lze uvést výsledky voleb z roku 2008 a 2009. V roce 2008 se voleb do zastupitelstev krajů v Libereckém kraji zúčastnilo 97 lidí z 252 voličů v seznamu. Volební účast byla 38,5%, zvítězila ODS.

O rok později se v Mařenicích voleb do Evropského parlamentu zúčastnilo 81 občanů ze 261 voličů zapsaných v seznamu. Volební účast dosahovala 31%, což je větší volební účasti oproti celorepublikovému průměru, který činil 28,22%. (Český, 2008)

Poslední volby do zastupitelstva obce v říjnu 2010 přinesly následující výsledky. Volby se nesly v duchu boje mezi stávajícím volebním sdružením „Nezávislí kandidáti“, kde figuruje dosavadní starosta obce a původní místní obyvatelé, a sdružením „Šance 21“, kde jsou zastoupeni zejména nově přistěhovalí občané. Volby doprovázela nadprůměrně vysoká účast, z 257 zapsaných voličů se jich zúčastnilo 177, téměř 69%. (Český, 2010)

Zastupitelstvo nyní tvoří 6 původních členů zastupitelstva ze sdružení Nezávislých kandidátů a nově 1 kandidát Šance 21. Poslední výsledky voleb silně a poměrně negativně poznamenaly současnou atmosféru v obci, kde dochází k neustálému konfrontování starosty a tohoto nového zastupitele.

7.4 Spolkový život

Obec Mařenice a přilehlé vesnice Horní a Dolní Světlá žily v minulosti pestrým společenským životem. V obci fungovalo několik tělocvičných spolků, německý kulturní spolek, dobrovolní hasiči, lidová knihovna nebo sdružení žen pro ochranu dětí a péči o mládež. Mezi ty nejaktivnější patřilo oddělení horského spolku pro severní Čechy, které bylo založeno v roce 1906. Členové spolku měli na starost rozcestníky, značení turistických cest, orientační tabule, stavěli rozhledny, mosty, horské chaty, restaurace i lavičky. V zimě se pravidelně pořádaly hasičské bály a plesy, které organizoval tělovýchovný spolek. Spolky také budovaly zařízení k ubytování turistů a rekreatantů, například německý dělnický turistický spolek Přátelé přírody (Naturfreunde) otevřel Lužickou chatu, která funguje dodnes. (Schubert, 1997: 6) Těmto spolkům se stal osudným rok 1945, kdy po odsunu německých obyvatel definitivně ukončily svoji činnost, na kterou se nově příchozím obyvatelům nepodařilo (nebo nechtělo) navázat.

Poválečnou výměnu obyvatelstva doprovázel úpadek kulturního a společenského života. Některé aktivity však převzaly nově vzniklé spolky. Například značení cest a údržbu turisticky atraktivních lokalit převzal Klub českých turistů, činnost sdružení pro matky, děti a mládež převzala Poradna pro matky s dětmi. Po válce a příchodu nového obyvatelstva byla potřeba zahájit osvětovou činnost ve všech oblastech života. Vznikaly tak nové spolky zaměřené na oblast zdravotnictví, politiky, kultury i sportu. Také se navazovalo na tradiční české spolky, které vznikaly v minulých letech v dobách emancipace českého národa, jako Tělovýchovná organizace Sokol, Klub českých turistů.

Po únoru 1948 byly však tyto spolky zakázané a jejich majetek byl zabaven. Na konci 40. let byla v obci zřízena Poradna pro matky s dětmi, kde byla k dispozici porodní bába, sociální pracovnice a lékař, v roce 1957 byl otevřen útulek pro děti matek pracujících v zemědělství.

V oblasti kultury vznikaly tzv. „Sousedské tácky“, které organizovaly kulturní program. Na sport se zaměřovala tělocvičná jednota Mír Mařenice, která se orientovala hlavně na cyklistiku. Jednota uspořádala první veřejný závod zvaný „1. Pohraniční okruh“ v Novém Boru, kterého se zúčastnili sportovci z celé republiky. (Šimáček, 1999) V roce 1946 vznikl Jednotný svaz českých zemědělců, který v obci uspořádal I. staročeské dožínky. V roce 1952 byl založen Sokol, který se zaměřil na kopanou, a jeho členové vybudovali fotbalové hřiště.

Dalším sdružením byl například spolek zvaný "Rodinná rekreace", ve kterém se od června 1947 začali organizovat pražští rekreanti. Letní rekreanti opravovali chalupy a hospodářská stavení a významně tak přispěli lepšímu vzhledu obce. Většina rekreantů také v průběhu léta pomáhala místním obyvatelům, především v zemědělství. (Šimáček, 1999)

Obec i v poválečné době žila poměrně bohatým společenským životem. Podle pamětníků působila většina výše zmíněných spolků v obci do roku 1989.

7.5 Náboženský život, kulturní hodnoty a zachování tradic

Původní němečtí obyvatelé žijící v pohraničí byli významně spjati s krajinou a přírodou, která je obklopovala. Velký význam kladli na lidové i náboženské tradice a svůj vztah k domovu vyjadřovali lidovými písněmi i pověstmi, které se vztahovaly k určitým místům v krajině. Původní obyvatelé také lidově označovali různé přírodní lokality, aby se v krajině dokázali lépe orientovat. Některé německé názvy míst v krajině se zachovaly do dnešní doby, přestože nejsou zaneseny v mapách. Paradoxně místní obyvatelé i chalupáři používají pro označení různých přírodních lokalit nebo částí obce německé názvy, zatímco Němci coby turisté tato místa označují česky. (Pavýza, 2006)

V obci nám dnes německé etnikum připomíná řada drobných památek, kapliček u lesních a polních cest, pomníčků připomínajících různá neštěstí nebo památek padlým v první světové válce. Původní obyvatelé připomínají roubené chalupy s typickou německou architekturou. (Stein, 2005 : 36)

Německé obyvatelstvo vyznávalo římskokatolické náboženství. Okres Cvikov, kam Mařenice spadaly, zahrnoval počet věřících celkem 94,7 %. Porovnání údajů ze sčítání lidu v letech 1921 a 1930 ukázalo mírný nárůst počtu obyvatel československé národnosti, ale z pohledu náboženského vyznání byl zaznamenán několikanásobný nárůst počtu obyvatel bez vyznání. (Český, 2008)

S náboženstvím byly spjaté také další tradiční zvyky, které se v obci dodržovaly. O posvícení se tradičně konal průvod místních mladíků, během kterého se připomínala historie obce. Každý rok v září se na den svaté Rozálie uskutečnilo procesí na Kalvárii, během kterého se účastníci modlili k uzdravení nemocných členů rodiny. O Velikonocích na Zelený čtvrtek chodily místní děti hodovat s dřevěnými klapáčkami. V létě se scházela vesnická mládež u svatojánského ohně. (Pavýza, 2006)

Tradice a zvyklosti německých obyvatel byly po jejich odsunu přerušeny a noví pováleční osídlenci neměli potřebu na ně navazovat. Situace se začala měnit v 60. letech, kdy se začala znovu rozmáhat turistika a bylo potřeba prostředí zatraktivnit a zkulturnit pro příchozí rekreanty. Velký podíl na obnově některých památek měli také chalupáři, kterým nebyl lhostejný vzhled obce, kterou si zvolili za místo svého víkendového odpočinku. (Stein, 2002)

V současné době je obec a zejména Horní a Dolní Světlá označována jako „skanzen“, kde se podařilo zachovat původní lidovou architekturu. Přesto je v obci ještě několik rozbořených stavení i nevzhledných budov, které byly postavené v 50. letech a svou architekturou nezapadají do vzhledu obce.

Většinu památek a církevních drobných staveb se podařilo úspěšně zrekonstruovat. Příkladem může být kostel v Mařenicích zasvěcený Máří Magdaléně. Těmto památkám se podrobněji věnuje osmá kapitola, která mapuje významná místa a drobné památky v obci Mařenice.

7.6 Turistický potenciál

Obec Mařenice a přilehlé vesničky mají díky horské poloze a řadě přírodních památek ideální podmínky pro cestovní ruch. Oblast Lužických hor byla již v minulosti označována jako „alpínský revír“ s podmínkami vhodnými pro letní i zimní turistiku. Místní rodák Daniel Koch popsal turistiku na začátku 20. století takto: *„Horní Lichtenwald je stále více oblíben jako horské letovisko. Vzduch tady nahoře je prost prachu a kouře, opravdu osvěžující a zdravý. Tato končina je mimořádně vhodná pro všechny druhy zimních sportů. Horní Lichtenwald je nejlepší základnou pro nejrozmantější výlety, je pravou alpskou vesničkou, zasazenou do půvabného okolí. Každým rokem se proto objevuje více letních hostí, kteří stále znovu přijíždějí.“* (Koch, 1925)

Organizovaná turistika v Lužických horách započala už po roce 1850, kdy začala být pro Němce i Čechy z vnitrozemí tato oblast vyhledávanou turistickou lokalitou. Rozmáhající se turistika měla pro chudou nezemědělskou obec důležitý význam. Existovaly zde výletní restaurace, rozhledny, horské ubytovny pro lyžaře, vybudována byla sjezdovka, skokanský můstek, upravena byla sáňkařská dráha. Turistika neochabovala ani během 1. světové války. Otevřena byla Lužická bouda, která je tradiční horskou ubytovnou dodnes.

Po druhé světové válce a odsunu původního obyvatelstva se velká část rekreačních budov rozpadla a byla zdemolována, protože obec neměla finance na jejich udržování. Turistický ruch se začal postupně obnovovat kolem roku 1947 s příchodem rekreatů, kteří začali v obci kupovat zchátralé chalupy.

V současné době je vyhledávanou rekreační lokalitou nejen pro chalupáře. Řada rekreatů využívá více než desítku ubytovacích zařízení od skromných horských ubytoven, přes rodinné pensiony po luxusní ranče pro náročnou klientelu, pořádají se zde také dětské letní tábory. Zpřístupněna je celá řada přírodních památek a historicky cenných kulturních památek.

8 MAPOVÁNÍ VÝZNAMNÝCH MÍST OBCE – KOSTELY, HŘBITOVY, PAMÁTNÍKY

Následující kapitola má za cíl zmapovat drobné kulturní památky, které v obci zanechalo původní obyvatelstvo a které ilustrují bohatý duchovní život těchto obyvatel, jejich vnímání přírody, úctu k předkům.

Drobné památky připomínající německé etnikum mají nejen svou kulturně-historickou hodnotu. Jsou to konkrétní místa, jejichž existence je provázána se skutečnými vzpomínkami pamětníků. Matějka vnímá tato místa jako „místa paměti“. (Matějka, 2010) Právě vyprávění s nimi spojená pomáhají pochopit a uchopit v mnoha případech až tragickou historii Sudet.

Po válce noví osídlenci v zápalech nenávisti ničili vše, co bylo spojováno s německým obyvatelstvem. Bořily se sochy, pomníčky, odstraňovaly se typické německé prvky z chalup. Kontinuita kulturního života byla přerušena fatálním způsobem. (Stein, 2005) Díky zásluze osvědčených místních obyvatel i chalupářů se však některé drobné památky podařilo zachovat do dnešní doby, kdy už jsou tendence tyto památky renovovat a vracet do původního stavu běžné. (Pavýza, 2007) Jak kontruje Stein, „drobné památky ke krajině neodmyslitelně patří a ani výměna obyvatelstva, ani ateismus je nedokázali vymýtit“. (Stein, 2005: 120)

O drobných památkách krajiny Lužických hor se můžeme dozvědět například z publikace Pomníčky Lužických hor Karla Steina nebo z přehledných webových stránek o Lužických horách. Autorem těchto stránek je Jiří Kühn, člen občanského sdružení Drobné památky severních Čech, který se zabývá fotodokumentací a záchranou drobných památek v severních Čechách. Právě činnost tohoto sdružení dokázala opravit pomníčky, sousoší či kaple na území katastru Mařenic.

V Mařenicích a přilehlých vesnicích se obnovení dočkala celá řada památek až po roce 1989. Zrekonstruován byl kostel v Mařenicích, památníky padlým za první světové války, drobná sousoší, rehabilitován byl obecní hřbitov. Zachovat se nepodařilo například kapličku v Horní Světlé, která byla podle kroniky „roku 1949 od českých vandalů úplně zničena“. (Schubert, 1997)

Následující přehled vybraných památek má za cíl představit jednak rozmanité kulturní i sakrální pamětihodnosti, které v obci postavili její původní obyvatelé, zároveň ukazuje tendence současných obyvatel na tyto tradice navazovat nebo se vůči nim nějak vymezovat.

Některé popisy památek jsou doplněné o výroky místních lidí. Tuto kapitolu doplňuje fotodokumentace v Příloze č. 1.

8.1 *Obecní hřbitov v Horní Světlé*

Obecní hřbitov založili v roce 1886 němečtí usadlíci. Po druhé světové válce byl, jako celá řada památek po Němcích, zanedbán a místními obyvateli pomalu rozebrán na stavební materiál. (Pavýza, 2007) V roce 1962 byl hřbitov z podnětu místního výboru zcela zlikvidován. Místní občan německého původu popisuje událost zdemolování hřbitova takto:

„Táta to musel zplanýrovat buldozerem. Lidi si z náhrobků dělali schody k chalupám. Náš táta dostal rozkaz a musel hroby našich příbuzných, který tam byli pohřbený, rozjet buldozerem. To bylo někdy na začátku 60. let, já přesně nevím. No a lidi tam pak vozili suť, kameny. Teď je to tam upravený, obec to nechala dát do pořádku, jsou tam lavičky, lidi tam dávají svíčky. Tam by se mi líbilo.“

Hřbitov se kolem roku 1999 dočkal obnovení, v současné době ho obec pravidelně udržuje, pieta místa je zachována.

8.2 *Kaufmannův buk*

Na „Staré pražské cestě“ vedoucí do Horní Světlé došlo v roce 1928 k loupežnému přepadení. Josef Kaufmann, obchodník z Horní Světlé, zde byl zabit a okraden. Lidé na buku lidé dali obraz s vyobrazením přepadení, který měl být varováním i vzpomínkou na zavražděného muže. (Stein, 2005: 13) Místní toto místo označují jako „Kaufmannův buk“. Obnovení pamětního obrázku, který připomíná vraždu místního obyvatele, iniciovali němečtí rodáci v září 2006. Cedula je pravidelně obnovována a Kaufmannův buk je zaznamenáván dokonce i v turistických mapách.

8.3 *Kostel Máří Magdalény v Mařenicích*

Zrenovován byl rovněž kostel v Mařenicích zasvěcený Máří Magdaléně. Původně poutní chrám založený roku 1699 byl mezi lety 1945 – 1989 devastován, tehdejší úřady ho určily k demolici. Poslední mše se v kostele sloužila roku 1961. *„V tom kostele nás náš učitel nechal*

si hrát a dělat bordel. Za komunistů tyhle církevní stavby nikoho moc nebraly, ještě když byly po Němcích, že jo.“

V červnu 1989 se skupina nadšenců za podpory moravských farností pustila do rekonstrukce kostela. Zrenovovaný kostel vysvětil v roce 1991 litoměřický biskup, od té doby se zde pravidelně konají sobotní bohoslužby, kterých se účastní hrstka místních a chalupáři, kteří v obci pobývají přes letní období. Díky znovuoživení místního kostela byla obnovena také tradice červencových mariánských poutních slavností. (Stein, 2005)

8.4 Roubená stavení

Typickým znakem pro Lužické hory je pestrá lidová architektura. Charakteristickým stavením původních německých osídlenců byl roubený dům s podstávkou. Jedná se o stavby s malými dělenými okny, černobílým hrázděním a sedlovou střechou pokrytou dřevěnými šindely nebo břidlicovými taškami vykládanými do ornamentů, jež plnily estetickou funkci. (Stein, 2005) Zachovalé chalupy s prvky lidové architektury najdeme především v Horní a Dolní Světlé.

8.5 Pomník československých legionářů

Pomník na památku československým hraničářům v Dolní Světlé v Lužických horách má připomínat boj celních úředníků a československých občanů proti sudetoněmeckým vzbouřencům, kteří v září 1938 přepadli celní úřad na československo-německé hranici v Dolní Světlé – Waltersdorfu. Pomník, vedle kterého je postaven trikolóvaný sloup, nese nápis: *„Na paměť obránců zdejší celnice a dalších hraničářů, kteří v roce 1938 bránili demokratické Československo proti útokům sudetoněmeckého Freikorpsu. Nikdy nezapomeneme!“* Památník nechala vybudovat Československá obec legionářská z Mladé Boleslavi v roce 2003. (Pichlová, 2003)

8.6 Pomník sudetským Němcům

Na stejném místě jako pomník československým legionářům, jen na opačné straně hranice přechodu Dolní Světlá – Waltersdorf, je umístěný památník připomínající vyhnání původních

německých obyvatel v červnu 1945. Jedná se o pískovcový památník s nápisem: „*Přes tento hraniční přechod „Stráž“ byli z domoviny svých předků na konci války v roce 1945 vysídleni sudetští Němci.*“ (vlastní překlad) Pomník zřídil v roce 1995 Domovský spolek německých rodáků z bývalých hraničních okresů Jablonné a Cvikov.

8.7 Kalvárie u Mařenic

Významným duchovním místem v obci byla barokní kaple, tzv. Kalvárie, kam před 2. světovou válkou pravidelně směřovala procesí z okolních vesnic. (Schubert, 1997) Po druhé světové válce tradice poutí zanikla a kaple se začala postupně rozpadat. V letech 2008 až 2009 stavbu začala obec s přispěním peněz z EU renovovat a v červnu 2010 byla obnovená barokní kaple slavnostně vysvěcena. (Českolipský, 2010) Podařilo se navázat na tradici procesí, u obnovené kaple se pořádají pravidelná setkání, konají se zde mše.

8.8 U svatého Jana

Svatému Janu Nepomuckému byly zasvěcovány kostely, kaple a jeho socha byla umísťována na mostech přes řeky i potoky. Socha svatého Jana byla umístěna také na starém kamenném mostu uprostřed lesa Lužických hor. Místní tomuto místu říkají „U Jána“. Po válce byla socha shozena z mostu do říčky. V devadesátých letech turisté objevili podstavec sochy v lese a instalovali ho zpět. Později se podařilo získat finance na zhotovení nové sochy s podobiznou Jana Nepomuckého. V roce 2001 byla socha ukradena. (Stein, 2005: 26)

9 TERÉNNÍ VÝZKUM

9.1 Metodika rozhovorů s obyvateli obce

Základním prostředkem terénního výzkumu byly polostrukturované rozhovory s místními rodáky, nově přistěhovalými obyvateli, chalupáři a zástupci obce. Informace získané z rozhovorů měly zodpovědět otázku, zda se lidé žijící v obci nějakým způsobem angažují. Zároveň napomohly zjistit, kdo z obyvatel se aktivně zapojuje do veřejného dění, popřípadě jak se jeho životní postoje promítají do společenského života. Rozhovor umožnil pochopit biografii respondenta, která byla východiskem pro stanovení aspektů vedoucí či nevedoucí občany ve zkoumané obci k angažovanosti.

V případě rozhovoru se autorka zaměřila na výzkum kvalitativní, u něhož je předmětem zájmu jedinec. (Disman, 2002: 126) Kvalitativní výzkum, který mimo rozhovor zahrnuje také pozorování nebo analýzu dokumentů, je pokládán za účinnou techniku sběru dat, kterou Hendl popisuje jako „přirozeně uspořádanou a popisující každodenní život“. (Hendl, 2005: 166) Tento způsob výzkumu je založen na přímé interakci s respondentem, jejíž součástí je naslouchání druhému člověku, zúčastněný přístup i schopnost empatie.

9.1.1 Způsob dotazování

Jako způsob dotazování byl zvolen individuálně zaměřený strukturální polostandardizovaný rozhovor. Tato metoda sběru informací založená na volném rozhovoru byla v mnoha případech spíše vzájemnou interakcí. Kladené otázky byly předem připravené, do rozhovoru však bylo možné spontánně zasahovat, formulovat otázky podle situace, reagovat na odpovědi dotazovaného a zabývat se tak jeho odpověďmi více do hloubky.

Pro úspěšné zvládnutí rozhovoru bylo důležité navodit s dotazovaným určitý vztah. Způsob vedení rozhovoru pak byl ve většině případů osobnějšího rázu. (Disman, 2002: 126). Lze říci, že míra sdílnosti a upřímnosti respondenta byla přímo úměrná pocitu důvěry k tazateli.

9.1.2 Analýza dat získaných na základě rozhovoru

Analýzu rozhovoru prováděla autorka již během samotného dotazování. Vzhledem k tomu, že se struktury jednotlivých neformálních rozhovorů lišily, bylo nezbytné pohlížet na všechny získané poznatky jako na individuální data konkrétních respondentů, nebylo možné je příliš

sumarizovat. (Hendl, 2005) Rámcově byly rozhovory analyzovány v rámci tří skupin dotazovaných – původní místní obyvatelé, nově přistěhovalí obyvatelé a chalupáři.

Rozhovory byly až na jeden případ zaznamenány do digitální podoby a následně přepsány. Vzhledem k častým nespisovným výrazům a lidové mluvě byly některé výpovědi stylisticky upraveny. Se všemi byl ujednáno ústní souhlas se zhotovením záznamu a následným zpracováním získaných dat. Pro potřeby autorky byl vytvořen záznamový arch, který posloužil k zaznamenání základních údajů o respondentech a umožnil lepší orientaci v datech.

9.1.3 Výběr respondentů

Oslovování vhodných respondentů probíhalo několika způsoby. Na vybraná místa v obci umístila autorka oznámení o chystaném výzkumu a záměru provádět s místními obyvateli rozhovory. Tento způsob vyhledávání respondentů se však neukázal být efektivní, reagovali na něj pouze tři lidé. Další způsobem byl výběr náhodný, tedy „reprezentující všechny známé i neznámé vlastnosti populace“. (Disman, 2002: 98) V praxi to znamenalo vyrazit do terénu a oslovovat obyvatele. Pro výzkumníka, který přichází „zvenku“, úkol nelehký. Jako strategické místo byl zvolen jeden ze dvou místních koloniálů, kde byla vyšší koncentrace obyvatel. Tímto způsobem se dařilo získat k rozhovoru spíše chalupáře.

Nejúčinnější metodou byla tzv. technika „sněhové koule“, která autorku dovedla od jednoho dotazovaného k dalším vhodným respondentům. (Disman, 2002: 114) „Vhodným respondentem“ je v tomto případě myšlen člověk, který byl ochoten vzdát se anonymity, vyprávět o svém životě a prezentovat konkrétní názory. Původním informátorem, který odkázal na další možné dotazované, byl místní občan, bývalý chalupář. Jednalo se o člověka, který zpracoval kroniku Horní a Dolní Světlé ze vzpomínek pamětníků a je v obci známou osobou. Jeho osobní doporučení tak autorce pomohlo získat potřebnou důvěru místních.

V rámci výzkumu bylo zrealizováno 24 rozhovorů, které zahrnovaly 7 původních místních obyvatel, 9 občanů, kteří se do obce přistěhovali po roce 1989, a 8 chalupářů. Individuální rozhovory byly zrealizovány v období únor 2010 až prosinec 2010.

Tabulka č. 2 - Složení výzkumného vzorku dle počtu obyvatel

Skupiny dotazovaných			
	Původní obyvatelé	Noví obyvatelé	Chalupáři
Počet respondentů	7	9	8

Tabulka č. 3 - Složení výzkumného vzorku dle věku obyvatel

Pohlaví	Věk		
	18-26	27- 62	63 - x
muž	1	12	2
žena	1	5	3

Zdroj: vlastní výzkum

9.1.4 Příprava a vedení rozhovoru

Po prvním oslovení následovalo seznámení respondenta s připravovaným projektem, domluvení termínu rozhovoru a způsobu zaznamenání dat. Iniciátorka rozhovoru volila místo rozhovoru vždy v přirozeném prostředí dotazovaného, což, jak potvrzuje například Vaněk, se ukázalo být důležitým aspektem pro pozitivní průběh rozhovoru. (Vaněk, 2003).

V průběhu realizace rozhovorů se autorka držela několika osvědčených zásad, které doporučuje například Hendl, a to udržovat k dotazovanému respekt a vyjadřovat mu pochopení a důvěru, jasně formulovat otázky, pozorně naslouchat, udržovat neutrální postoj k obsahu dat (Hendl, 2005: 172). Díky těmto doporučením se podařilo úspěšně zvládnout potřebné rozhovory s respondenty a získat důležitá informace pro výzkum.

9.1.5 Problém kvalitativního výzkumu

Největším úskalím polostrukturovaných rozhovorů byla tendence dotazovaných „odbíhat od tématu“. Některé okruhy byly pro respondenty zajímavější (postoje k odsunu původních německých obyvatel), témata osobnějšího charakteru byla pro mnohé problematická a nechtěli je příliš rozebírat do hloubky (politické postoje, náboženství).

Problémem pro výzkumníka byl fakt, že na rozdíl od kvantitativního výzkumu nelze kvalitativní výzkum příliš zobecňovat, jde spíše o sběr subjektivních dojmů se zúženým počtem respondentů. Na základě rozhovorů se však podařilo odhalit dosud nevyužité informace a dát je ve zkoumané oblasti do potřebných souvislostí.

9.2 Konkrétní podoba rozhovoru

Cílem první části interview bylo zjistit základní údaje o respondentovi. Pro tyto potřeby vznikl tzv. záznamový list, který posloužil k zaznamenání základních informací. Následovaly otázky otevřené, které předpokládají větší sdílnost respondenta.

Rámcově zahrnovaly otázky k rozhovoru tyto okruhy:

- původ a rodinné zázemí
- vzdělání a zaměstnání
- zapojování do veřejného života a zájem o veřejné dění
- náboženské přesvědčení, dodržování tradic
- pohled na původní německé obyvatele

Pořadí a obsah otázek kladených v rámci interview:

1. Proč jste se rozhodl/a žít v této obci? Jak dlouho tu žijete?
2. Žijete tu sám/a nebo se svou rodinou?
3. Jak se Vám tu žije? Jste tu spokojená/ý? Cítíte se tu jako doma?
4. Jaké je Vaše vzdělání a povolání? Je zde dostatek pracovních příležitostí?
5. Jak funguje život v obci? Scházíte se s místními obyvateli, odehrává se tu společenský život?
6. Angažujete se ve veřejných záležitostech? Účastníte se voleb?
7. Změnil se nějak od dob minulých? Jaké jsou výhody a nevýhody života v pohraničí?
8. Jste věřící? Dodržujete tradice spjaté s vírou, kterou vyznáváte?
9. Jak vnímáte oblast Sudet, kde žijete? Jaký je Váš vztah k Němcům? Probíhají zde nějaké aktivity s německými sousedy?
10. Jak vidíte budoucnost obce?

Cílovou skupinou rozhovorů byli původní místní obyvatelé a jejich potomci, obyvatelé, kteří přišli do obce po roce 1989, a chalupáři.

9.3 Výsledky rozhovorů

Jak již bylo zdůrazněno v předchozích kapitolách, Mařenice jsou charakteristické různorodou skladbou obyvatelstva, kterou poznamenaly události let minulých, především vysídlení původních osídlenců a následná vysoká fluktuace obyvatelstva. Z těchto poznatků vyplývá fakt, že společnost je poměrně diferenciovaná, zformovaná do následujících 3 skupin:

Nejméně početnou skupinou jsou **původní obyvatelé** („rodáci“), respektive potomci generace obyvatel německého původu, kteří zde žili před druhou světovou válkou. Do stejné skupiny autorka zařadila obyvatele, kteří přišli do obce v období poválečného osidlování.

Početnější skupinou jsou lidé, kteří přišli do dané lokality v 90. letech z větších měst (dále „noví obyvatelé“).

Třetí skupinou jsou **chalupáři**, kteří od 60. let 20. století do současnosti tvoří významnou součást společnosti.

Z provedených individuálních rozhovorů a informací, které o sobě dotazovaní lidé sdělili, vychází fakt, že výše vyjmenované skupiny obyvatel vykazují obdobné charakteristiky, jež vyplývají ze sociálního prostředí, ekonomického zázemí i místa narození respondentů.

Následující kapitola překládá konkrétní odpovědi respondentů na otázky položené v rámci individuálních rozhovorů. Kvalitativní výzkum v tomto případě využívá analytického postupu indukce, který umožňuje od jednotlivých výpovědí přejít k ucelenému pohledu na problematiku. (Strauss, Corbinová, 1999: 42)

9.3.1 Proč jste se rozhodl/a žít právě v této obci? Jak dlouho tu žijete? Žijete tu sám/a nebo se svou rodinou?

Z 24 dotazovaných se v obci narodilo 7 lidí, 3 z nich pochází z česko-německé rodiny. Rodina jednoho z dotazovaných byla po válce odsunuta do Německa a vrátila se díky Červenému kříži. Jeden z dotazovaných se v Mařenicích narodil po roce 1989. Tři respondenti ze skupiny nově přistěhovalých se narodili mimo pohraničí, ale značnou část života prožili v pohraničních městech (Rumburk, Varnsdorf, Cvikov), kam byli jejich rodiče (učitel, státní úředník a bankovní úředník) převeleni na „umístěnku“. Všichni dotazovaní místní obyvatelé mají v obci rodinné zázemí.

„Narodila jsem se v Praze, ale pocházím z Rumburku, kam šli moji rodiče. Můj otec byl učitel a dostal do Rumburku umístěnku.“ (nová obyvatelka)

„Pocházím z Kladna, můj bratr tu byl nasazený od Státních lesů do Varnsdorfu. Já jsem pracovala na poště a za manželem odešla do Dolní Světlé.“ (původní místní obyvatelka)

„Můj otec pocházel z Peček u Kolína a v roce 1937 převzal četnickou stanici v Horní a Dolní Světlé. Odešel sem do pohraničí, protože tu mohl dělat velitele.“ (původní obyvatel)

Devět ze čtyřiaadvaceti dotazovaných přišlo do obce po roce 1989, většinou z větších měst (např. Praha, Česká Lípa, Mladá Boleslav). Důvodem stěhování bylo jednak zdravější prostředí a „návrat k přírodě“, jednak příležitost podnikat v turisticky atraktivní lokalitě. Jeden z dotazovaných je bývalým chalupářem, nyní stálým občanem s trvalým bydlištěm v obci.

„Přišli jsme se po roce 1989, pocházíme z Prahy. Odešli jsme kvůli dětem, které měly zdravotní potíže, hlavně s dýcháním. Tak jsme chtěli do hor.“ (nová obyvatelka)

„Bydleli jsme v České Lípě. Dítě mělo astma, tak jsme na doporučení doktorky šli žít do hor.“ (nová obyvatelka)

„Pocházím z Krkonoš, odkud jsem ale odešel podnikat do Prahy, kde jsme měli obchod. V Horní Světlé jsem 13 let.“ (nový obyvatel)

Chalupáři pochází z různých koutů země, z měst je zastoupena Praha, Česká Lípa, Mělník, Teplice a Mladá Boleslav.

„Rodiče tu koupili chalupu na konci 60. let. Můj otec to tady znal, protože jako dítě sem ještě před válkou jezdil na handl do německé rodiny učit se německy.“ (chalupářka)

„Chalupu tu máme od roku 2001. Chtěli jsme, hlavně kvůli dětem, jezdit do zdravého prostředí, mít tu klid od města.“ (chalupář)

9.3.2 Jak se Vám tu žije? Jste tu spokojená/ý? Cítíte se tu jako doma?

Chalupáři na tuto otázku reagovali ve všech případech kladně. Mařenice si dobrovolně zvolili jako místo rekreace a odpočinku a k vesnici mají pozitivní vztah. Většina původních usedlíků je se životem v pohraniční obci spokojena, vnímají ji jako svůj domov. Stejně tak to vnímají i nově přistěhovalí obyvatelé, kteří zde „zapustili kořeny“.

„Žije se nám tu skvěle, ale to může být i tím, že jsme již v letech a máme rádi svůj klid.“ (původní místní)

„Ano, je tu hezky a je to kousek od Rumburku, kde jsem vyrůstala, jsme tu spokojení.“ (nová místní)

V rámci rozhovorů byly zaznamenány pouze dvě negativní odpovědi, u starousedlíka i u nově přistěhovalého obyvatele:

„Romantický představy, že tady člověk stráví idylické dýchod – zažijou jednu tvrdou zimu a končej. Hodně lidí, co sem přišlo s takovýma představama, to zabalilo a vrátilo se zpátky. Než tu dřinu, to radši půjdu nikam jinam, kde tu dřinu nemám.“ (původní obyvatel)

„Nejsme tu spokojení! Ale zase nemůžeme říct, že bychom litovali toho, že jsme sem odešli. Vychovat děti a jít. Ale ne zpátky do Prahy, spíš do menšího města.“ (noví místní obyvatelé)

9.3.3 Jaké je Vaše vzdělání a povolání? Je zde dostatek pracovních příležitostí?

Data vypovídající o vzdělání respondentů a jejich ekonomické aktivitě jsou zaznamenána v tabulce:

Tabulka č. 4 – Vzdělání a ekonomická aktivita obyvatel

Ukončené vzdělání	Ekonomická aktivita				
	zaměstnaný	nezaměstnaný	živnostník	student	důchodce
SOU	1	2	2	-	1
SŠ	2	-	7	-	5
VŠ	1	-	1	2	-

Zdroj: vlastní výzkum

Jediný zástupce mladé generace, který má bydliště v Mařenicích, je studentem na vysoké škole. Druhou studující je mladá chalupářka. Z původních obyvatel je jedna obyvatelka v důchodu, chalupářů důchodového věku je celkem pět. Jeden místní rodák je nezaměstnaný, bez práce je rovněž jeden z nově přistěhovalých obyvatel. Dva původní místní obyvatelé pracují ve státní službě (starosta, pošťák), dva jsou živnostníci, kteří provozují místní restauraci a penzion. Sedm z devíti dotazovaných nových obyvatel vlastní živnostenský list a v místě svého bydliště se živí podnikáním v oblasti pohostinství:

„S manželem jsme se seznámili na medicíně v Praze, ale nedostudovali jsme. Zdělili jsme tady dům po předcích. Původně to byl statek, pak tady byla Jiskra, teď tu provozujeme penzion.“ (nově přistěhovalí obyvatelé)

„Odešel jsem sem pracovat jako kuchař, teď tu vlastním hospodu.“ (nově přistěhovalý obyvatel)

„Dřív jsem pracovala ve školce v Rumburku. Odešla jsem do Horní Světlé s manželem, který šel dělat hospodského na Chatu Luž, byla tu práce.“ (nová obyvatelka)

„Původně jsem sklář. Pracoval jsem ve sklárně v Novém Boru, teď jsem nezaměstnaný.“ (místní)

„Když jsem já vycházel školu, tak nám studium nebylo ani nabízeno. To byli již předem vybrání jedinci a ostatní si mohli vybrat zhruba z této nabídky: zedník, truhlář, klempíř a černé řemeslo. My šli budovat republiku.“ (původní místní)

9.3.4 Jak funguje život v obci? Scházíte se s místními obyvateli, odehrává se tu společenský život?

Život v obci hodnotí negativně čtyři starousedlíci a tři nově příchozí obyvatelé, přičemž každá z těchto skupin má na společenský život v Mařenicích jiný pohled. Původní obyvatelé vzpomínají na „staré dobré časy“, kdy v obci žilo více obyvatel než dnes a odehrával se tu poměrně bohatý společenský ruch.

„Pro nedostatek mladých, kteří by chtěli něco dělat, tu ani nejsou hasiči. Místní lidé aktivitou moc nehýří, samozřejmě, že někteří jedinci ano.“ (starousedlík)

„Já jako starousedlík jsem byl asi v 16 letech na Luži, v kostele dole v Mařenicích jsem taky mockrát nebyl.“ (starousedlík)

„Díky starostovi se organizují akce, hlavně pro děti.. Veřejný život ale na sebe strhávají hlavně Pražáci.“ (starousedlík)

Noví obyvatelé si v souvislosti se společenským vyžitím stěžují zejména na nedostatek volného času a zaneprázdněnost prací v hospodářství nebo v živnosti.

„My nikam nechodíme, práce tady v hospodě je od nevidím do nevidím. Ani na Luži jsem nebyla. Když máme chuť, vyrazíme do města, ale mockrát jsme nikde nebyli. Když se tady něco děje, nějaký plesy nebo tak, tak to nechodíme, nemáme na to čas. Dá se říct, že jsme na to tady tak trochu rezignovali.“ (nově příchozí)

„Do společnosti se moc nedostaneme, protože jsme zaneprázdnění prací v hospodě. S místními a chalupáři se setkáváme hlavně v rámci hospody. S některými chalupáři se navštěvujeme i doma.“ (nově příchozí)

Společenský život se odehrává zejména v Mařenicích, kde je nejvíce natrvalo žijících obyvatel. Obec zde pravidelně pořádá akce pro místní děti a seniory.

„Život v obci funguje asi způsobem, jak je možné, když 300 obyvatel žije na čtyřech katastrálních územích. Pár lidí se schází v jedné restauraci a pár lidí v druhé restauraci. Ostatní ve čtyřech dalších. Obec pořádá 7 až 8 kulturních akcí ročně.“ (starousedlík)

V Horní Světlé se pořádají akce v rámci občanského sdružení Skiluž, do činnosti tohoto sdružení se zapojují spíše chalupáři. Další spolupráce vyplývá z charakteru Chráněné krajinné oblasti Lužické hory – někteří noví místní spolupracují s Lužickým horským spolkem a CHKO Lužické hory.

„Dřív, když jsme byli na v hospodě, to se odehrával hodně společenský život. Když jsme provozovali restauraci, to jsme se družili, i když tu byla ta nevraživost ze strany některých chalupářů. Pak jsme hospodu nechali, lidi už se dnes tolik nedruží.“ (původní obyvatelka)

„My ty akce hlavně sami děláme. Kamarádů máme spousty, pohlídáme si tu navzájem chalupy, vztahy jsou tu celkem dobré, i když některý závist neopustila. Jsme tu jediná neziskovka, akce si téměř sponzorujeme sami, ale ostatní nám hodně pomáhají, hlavně chalupáři, místní moc ne.“ (nově příchozí)

„Spolupracujeme s Lužickým horským spolkem. To jsou mladí kluci, co uklízí Lužické hory, upravují turistické cesty, organizují různé pochody.“ (noví místní)

Chalupáři vyplňují volný čas turistikou, sportováním nebo zahrádkařením. Přátelské sousedské vztahy lze vysledovat mezi chalupáři a nově přistěhovalými obyvateli, mezi kterými funguje „sousedská výpomoc“. Často se setkávají u posezení u ohně. Původní obyvatelé nemají takovou potřebu se družít s chalupáři, podle svých slov „spíše drží mezi sebou“, tzn. s natrvalo usazenými obyvateli.

„Společnost je uzavřená, není zvykem se navštěvovat, lidi se nepotřebují. Dřív nebyli peníze, půjčovalo se nářadí, pily, dnes si každý vystačí sám.“ (místní obyvatel)

9.3.5 Angažujete se ve veřejných záležitostech? Účastníte se voleb?

Z dotazovaných místních obyvatel se politicky angažují dva lidé, starosta, který se angažuje v rámci svého úřadu a jedna respondentka ze skupiny nově přistěhovalých je členkou zastupitelstva.

„Angažování je velice složité, protože politické strany v obci nejsou. Ve věcech veřejných se angažují z titulu své funkce a ve věcech, které přináší obecní prospěch.“ (starousedlík, starosta obce)

„Jsem v zastupitelstvu, máme starostu, který nám moc nevychází vstříc. V zastupitelstvu jsem narušitel. Takže sama proti všem, ale mě to nevadí, už jsme si zvykla. Přestože dělám v rámci sdružení akce, které propagují obec, moc nás nepodporují.“ (nová obyvatelka)

Až na jednoho respondenta, nově přistěhovalého, se všichni dotazovaní pravidelně účastní voleb. Shodují se ale v projevení určité rezignovanosti a nedůvěry k politickému dění v obci:

„Angažovat se nemá smysl. Tady je aktivní v politice jen ten, kdo si chce urvat něco pro sebe. O politiku se moc nezajímáme, i když volit chodíme.“ (nově přistěhovaná obyvatelka)

9.3.6 Změnil se nějak od dob minulých? Jaké jsou výhody a nevýhody života v pohraničí?

Co se týká proměny života v pohraničí, mají nově příchozí obyvatelé a chalupáři podobný pohled. Až na dva dotazované hodnotí změnu pozitivně, oceňují klid, zdravé prostředí, čistou přírodu. Původní obyvatelé hodnotí předrevoluční léta kladněji než soudobý stav, zejména z hlediska pracovních příležitostí:

„Já bych řekl, že dřív to tady bylo lepší, zemědělství tady bylo, autobusy tu jezdily až do půlnoci, takže jsme mohli jezdit na směny do práce.“ (původní obyvatel)

„Padesátá léta byla krásná doba. Žilo tu hodně lidí. Byli tu hasiči, hájovna, kde místní muzicírovali, byly tam tancovačky, dnes se tu nic neděje. Drží to tu krám a taky Pražáci, kteří kdyby sem nejezdili, bylo by tu pusto.“ (původní obyvatelka)

„Život tady se změnil a neustále mění. Mladí a produktivní lidé odcházejí za prací, školou. Do obce se stěhují důchodci z řad rekreatantů, ale k trvalému pobytu se jich přihlásí velice málo, skoro bych řekl, že nikdo.“ (starousedlík, starosta obce)

„Strašně se to tu změnilo! Dřív jsem tu tři neděle neviděl člověka, na Luž jezdili jen pohraničníci, přes týden sem nepadla ani noha, jedině hajný na pivo a cigarety.“ (původní obyvatel)

Jediný respondent ze skupiny nově přistěhovaných hodnotí současnost negativně:

„Pohostinství pokleslo. Hodně se tu zdražilo, klesly tržby, turisté jsou naštvaní a už se sem třeba nevrací jako dřív. Místní hospodští si vezmou flašku rumu, zavřou a hotovo.“ (nově přistěhovaný obyvatel)

Chalupáři vnímají budoucnost obce pohledem rekreatantů – místo se stále turisticky zatraktivňuje, turisté do obce přináší peníze, daří se tu živnostníkům:

„Obecně to tu vypadá líp, lidi mají peníze, opravují chalupy, je to tu hezčí.“ (chalupář)

„Dnes je to takový skanzen, jsou tu pěkný udržovaný chalupy, lidi se o to pěkně starají, opravuje se.“ (chalupářka)

9.3.7 Jste věřící? Dodržujete tradice, zvyklosti spjaté s náboženským vyznáním?

Okruh otázek zaměřených na náboženské vyznání činil několika respondentů problém, dvě třetiny dotazovaných nechtěly vůbec odpovědět. K víře se hlásí jedna původní obyvatelka a tři chalupáři, všichni věřící jsou důchodového věku.

„Chodím na mše do mařenického kostela. Také se ráda podívám na letní pouť svaté Máří Magdalény.“ (původní obyvatelka)

„Věřící nejsme, ale určité tradice tady udržujeme – hlavně o Velikonocích, kdy děti chodí hodovat.“ (nová obyvatelka)

„Dřív se tady dodržovala řada tradic, i když nevím, jestli byly úplně spjaté s náboženstvím. Nevím o tom, že by se v něčem tady pokračovalo.“ (chalupář)

„Trávím tady skoro půl roku, takže chodím každou neděli do kostela v Mařenicích.“ (chalupářka)

9.3.8 Jak vnímáte oblast Sudet, kde žijete? Jaký je Váš vztah k Němcům?

Probíhají zde nějaké aktivity s německými sousedy?

Otázka zjišťující postoje místních lidí k otázce Sudet a jejich původním obyvatelům byla nejdiskutovanějším, ne však konfliktním tématem. S výjimkou jediné respondentky, původní obyvatelky, se dotazovaní stavěli k původním německým rodákům pozitivně. Místní obyvatelé i chalupáři vnímají Němce jako součást koloritu pohraničí. Řada místních i chalupářů má s Němci přátelské vztahy, někteří s nimi spolupracují v rámci ochránářských aktivit.

„Jednou za rok sem jezdí Němci, co tu žili, co se tu narodili, projdou se tu po vsi a říkají, tady byla pekárna, tady trafika, tady masna. Mně se stalo, že přišel Němec, prolezl celou chalupu, usadil se a chtěl pohostit, tak jsme si popovídali.“ (nově přistěhovalý obyvatel)

„Máme spousty známých mezi Němci, jsou to kamarádi. Nám se mockrát stalo, že se tady byli lidi, co se tady narodili. Necítili jste z nich žádnou zášť.“ (nově přistěhovalá obyvatelka)

„S Němci je to tu v klidu a míru, uctivě nás zdraví, chovají se slušně, snaží se mluvit česky. Teda hlavně ta starší generace. Když jsme tady začali podnikat, velmi mě překvapilo, jak jsou k nám Němci vstřícní.“ (nově přistěhovalá obyvatelka)

„Můj vztah k Němcům je pozitivní, a nejen tím, že jsem ze smíšeného manželství. Moje matka byla německé národnosti a pochází z Mařenic.“ (starousedlík)

Co se týče problematiky odsunu původních obyvatel z českého pohraničí, vnímají ji místní i chalupáře různě. Odsun schválilo 22 dotazovaných, ovšem mají ke způsobu vystěhování Němců výhrady. Dva dotazovaní schvalují odsun německých obyvatel bez námitek:

„Já bych Sudety nazval jako zánik kulturní země, tradice tu jsou zpřetrhaný. Němci jsou turisté, přinášejí sem peníze. Nijak mi nevadí. Holt skočili na špek Hitlerovi, jako my jsme skočili Stalinovi. Za hloupost se platí.“ (chalupář)

„Mám s Němci špatnou zkušenost z války, otec byl ve vězení. Němci mají, co chtěli, ‚Heim in Reich‘. V tomhle jsem nesmiřitelná.“ (původní obyvatelka)

9.3.9 Jak vidíte budoucnost obce?

Pozitivně vnímají budoucí život v Mařenicích chalupáři. Perspektivu vidí zejména využití podmínek ideálních pro cestovní ruch:

„Přežije tu to, pokud se podaří zachovat ten ráz vesnice, roubenky a taky příroda.“ (chalupář)

Více skeptičtí už jsou chalupáři k otázce plnohodnotného fungování obce s občanským vybavením odpovídajícím potřebám obyvatel. Tento názor se shoduje s míněním místních, kteří nevěří, že se podmínky pro jejich běžný denní život budou zlepšovat:

„Syn je v Brně na právech, druhý maturuje. Život je před námi. Děti tady nechtějí zůstat, co by tady dělaly? Ale zase možná zase přijde ta mladá generace, jako jsme přišli my, před těmi 15 lety, s ideály.“ (nově přistěhovalí)

„Já už nijak, už to tady ‚doklepu‘. Moje generace, co sem přišla po válce, vymírá a naše děti, vnoučata, se sem nehrnou.“ (původní obyvatel)

„Teď musím uvažovat nad tím, co se mnou bude na starý kolena. Prodáme svoje majetky a budeme žít někde ve městě, v pohodlí, v klidu. Syn má svůj život a my musíme přizpůsobit život taky sobě. My jsme byli takoví ti dobrovolníci, kteří tu žili, protože taky tady žili ti naši předci.“ (původní obyvatel)

„Odpovím konstatováním skutečností: není pracovní příležitost, není škola ani školka, dopravní obslužnost velice sporadická. Co dodat.“ (původní obyvatel)

9.4 Výsledky analýzy rozhovorů

Vybraný vzorek 24 místních i přechodně žijících obyvatel reprezentuje zjednodušený model společnosti žijící v pohraničí. Jejím typickým znakem je různorodé společenství složené z původních obyvatel, kteří se v obci narodili, nově přistěhovalých obyvatel a rekreantů. Respondenti jsou diferenciovanou skupinou z hlediska pohlaví, věku, původu i vzdělání, nalezneme zde rovnoměrné zastoupení všech věkových a vzdělanostních skupin.

V následujících podkapitolách autorka z provedených individuálních interview vytyčuje čtyři základní okruhy, ze kterých odvozuje míru participace místních občanů. Jednotlivá tvrzení jsou ilustrována výroky respondentů.

9.4.1 Soužití obyvatel a s tím související aspekty - důvěra, tolerance, spolupráce

Spolužití původních usedlíků s nově přistěhovalými obyvateli a chalupáři naráží na mnoho bariér. Noví obyvatelé přicházejí z měst s určitými představami a zvyky, které se, často k nevoli původních obyvatel, snaží uplatňovat v rámci obecních záležitostí.

Vztahy původních obyvatel k rekreantům jsou rovněž napjaté. Z rozhovorů vyplývá, že původní místní obyvatelé vůči dalším skupinám obyvatelstva projevují nízkou míru důvěry a tolerance. Vyhraněný vztah mají starousedlíci zejména k chalupářům, které nepovažují za součást komunity a vylučují je ze společenského života. Místní o chalupářích hovoří jako o „pražácích“ a z tohoto označení je často cítit negativní podtext. Někteří z původních obyvatel kritizují vysokou aktivitu chalupářů a jejich snahu přetvořit obec „k obrazu svému“.

„Někdy tady dochází ke střetu zájmů místních a chalupářů, týká se to hlavně víkendů, kdy místní chtějí odpočívat a chalupáři jim do toho rámusí sekačkami na trávu a řezáním dříví.“
(místní obyvatelka)

„Chalupáři by se mohli více snažit. Zavedl bych daň z blahobytu pro chalupáře, který mají snížený ty různé poplatky za odpad a tak. Máš chalupu, tak plat' stejně jako my, co tu jsme nastálo. Nemyslím si, že kdyby sem nepřišli Pražáci, že by to tu zaniklo. Ty chalupy by koupili nějací místní, který by tu přežívali.“ (místní rodák)

Tento postoj vůči chalupářům potvrzuje také osoba místního starosty, který je potomkem česko-německé rodiny a jedním z mála původních obyvatel. Starosta se v místním tištěném Zpravodaji obce Mařenice vyjadřuje k jedné z kulturních akcí:

„Občané, kteří tady trvalý pobyt nemají, ve smyslu slova nejsou našimi občany, by tam být neměli. Kdy se lidi z vesnice mají sejít a popovídat si bez toho, aby velký bratr naslouchal?“
(Zpravodaj, 2011)

Už samotné označení rekreantů za „velké bratry“ odkazuje k nízké míře důvěry. Ani vztah místních obyvatel vůči nově přistěhovalým nevykazuje známky přílišné sounáležitosti a tolerance. Jak ale vyplývá z rozhovorů „po čase je místní přijmou mezi sebe“, protože si uvědomují, že nebyť nově příchozích a chalupářů, obec by byla téměř vylidněná.

„Vztahy místních k nám se postupně měnily – když jsme tu byli noví, moc nás „nebrali“, ale teď jsou tady vztahy lepší a máme tu přátele.“ (nově přistěhovalá obyvatelka)

„Drží to tu Pražáci, kteří kdyby sem nejezdili, bylo by tu pusto.“ (původní obyvatelka)

Mařenická společnost nevytváří dojem komunity, kde by lidé sdíleli společné zájmy. Mnozí původní obyvatelé nepovažují nové přistěhovalce a chalupáře za součást společenství. Jak bude zřejmé z dalších výpovědí, rozdělení společnosti na „my a oni“ se prolíná všemi zkoumanými kategoriemi. Zjištění vyplývající z rozhovorů potvrzují Matějkovu myšlenku, že lidé v pohraničí „náhodou obývají jedno místo a vědomě odmítají tvořit společenství“.

(Matějka, 2008)

9.4.2 Angažovanost místních občanů a chalupářů

Poměrně vysokou angažovanost lze sledovat u nově přistěhovalých obyvatel. Z uskutečněných rozhovorů vyplývá fakt, že noví obyvatelé postrádali aktivní využití volného času, a proto ho začali organizovat sami. Občanská angažovanost nových místních tedy nemá základy v historii a kultuře regionu, vychází spíše z aktuálního dění v obci. Aktivita obyvatel je zaměřená především na ochranu životního prostředí, kulturu, rekreaci nebo sportovní aktivity.

V obci bylo vysledováno několik aktivních obyvatel z řad přistěhovalých. Tou nejčinnější je zakladatelka O. S. Skiluž, která pořádá pravidelné sportovní a kulturní aktivity, zároveň se angažuje i v místním politickém dění. Dalšími aktivními obyvateli jsou provozovatelé turistického zařízení Petrova bouda. Lidé původem z Prahy spolupracují s Lužickým horským spolkem. V roce 2010 uspořádali v Horní Světlé první ročník hudebního folkového festivalu „Lužické polínko“.

Původní obyvatelé podle slov starosty „aktivitou nehýří, někteří jedinci však ano“. Rodáci příliš necítí potřebu se zajímat o své okolí nebo se nějak organizovat. Dochází spíše k neformálnímu setkávání. Starousedlíci vykazují rovněž nízkou zájem o veřejné dění. Příčiny tohoto postoje lze hledat zejména v nepříznivé ekonomické situaci. Přestože nezaměstnanost byla v rámci rozhovorů zjištěna pouze u dvou obyvatel, u místního rodáka stejně jako u nově přistěhovalého, statistická data z roku 2009 nízkou zaměstnanost v Mařenicích potvrzují.

V obci jsou registrována tři občanská sdružení: Občanské sdružení Skiluž v Horní Světlé, Fan klub dobrého fotbalu a Občanské sdružení 1. Švestková v Mařenicích. Pravidelnou aktivitu vykazuje pouze první zmíněný spolek. Nevládním organizacím, které v obci působí, bude věnován větší prostor v osmé kapitole.

9.4.3 Trávení volného času, společenský život, dodržování tradic

Potomci původních obyvatel nebo lidé, kteří přišli do obce v období poválečného osidlování, vykazují v souvislosti se společenským životem velkou míru pasivity, která

hraničí až s rezignovaností. Častým výrazem, který používají v souvislosti s jejich životem v pohraničí, je „přežívání“.

Odlišnou mentalitu a pohled na život projevují místní obyvatelé, kteří přišli „objevovat pohraničí“ po roce 1989. Zatímco první skupina obyvatel hovoří o „přežívání“ a nepříznivých ekonomických i sociálních podmínkách, druhá dokázala v místě pohraničí najít nový domov a objevit například příležitost podnikání. Většina nově přichozích začala podnikat v turistickém ruchu a s ekonomickými problémy ani nezaměstnaností se nepotýká. Nově přistěhovaní obyvatelé přicházejí z větších měst, odkud si přinášejí určité společenské zvyky, jež se snaží přenést na své okolí.

Chalupáři se z hlediska angažovanosti řadí do dvou skupin. Chalupáři důchodového věku, kteří v obci pobývají většinou v období od května do září, projevují poměrně vysoký zájem o dění kolem sebe, zajímají se například o činnost zastupitelstva, chodí do místního kostela, znají své sousedy, se kterými se pravidelně navštěvují.

„Jezdím sem několik desetiletí, chalupu tu koupil můj otec v 60. letech, mám tady k tomu místu vřelý vztah. Proto mě zajímá, co se tady děje, snažím se s místními vycházet. Občas kontaktuji starostu s upozorněním na nějaký problém, třeba když se tu neoprávněně kácely stromy.“ (chalupářka)

Druhá skupina, do které spadají především rodiny s malými dětmi, nemá potřebu se s někým „družit“ ani se angažovat ve veřejných záležitostech.

„Koupili tu chalupu, oplotili zahradu, postavili bazén, nikam nechodí, nikdo je nezná.“ (místní obyvatelka)

„My se scházíme a s téma co žijou tam dole, ty všechny známe. Někteří místní i chalupáři si dělají navzájem naschvály, tak s nimi nemáme potřebu se scházet.“ (nová místní obyvatelka)

Zdá se, že obec nejvíce trpí nedostatkem mladých a aktivních lidí. Vzhledem k tomu, že do obce nepřicházejí noví obyvatelé, ale spíše se zde natrvalo usazují chalupáři důchodového věku, se tento stav pravděpodobně zlepšovat nebude.

9.4.4 Vztah k Němcům

Až na výjimku dvou představitelů starší generace původních obyvatel je postoj k Němcům pozitivní. Jak vyplývá z interview s původními obyvateli, příčinou jejich negativního postoje jsou špatné zkušenosti z válečného období. Natrvalo usazení ani chalupáři neshledávají ve vytváření sousedství a přátelských vztahů s Němci nijak velké překážky. Pro živnostníky

jsou navíc němečtí turisté významným zdrojem příjmů, nemají tedy tendence se k příslušníkům německého národa stavět negativně.

Obyvatelé žijící v pohraničí se v problematice vystěhování Němců shodují na názoru, že odsun německých obyvatel byl spravedlivý, ale způsob jeho provedení byl nepřiměřený. Toto zjištění koresponduje s výsledky dlouhodobého výzkumu českého pohraničí, který zrealizoval SOÚ AV ČR v letech 2003-2005. Absenci nevraživosti vůči původním německým rodákům dokazují tendence zachovávat tradice pěstované původními obyvateli. Postupně se renovují místní drobné památky, restaurován byl téměř zruinovaný místní kostel nebo Kalvárie⁹, opravují se kapličky u cest. Tendence navazovat na původní tradice se projevuje také ve vztahu k náboženským zvyklostem. Obnovena byla tradice červencových poutních slavností, pravidelně se konají mše v místním kostele. Podařilo se také zachovat a rozvíjet tradici turistického ruchu.

Podle starosty probíhaly v minulých letech aktivity s německými sousedy, kdy se pravidelně navštěvovali „Staří rodáci“, z pohraničí vysídlení němečtí obyvatelé. Poté, co zemřel pan Schubert, hlavní organizátor, se tato aktivita snížila.

⁹ Viz 8. kapitola s názvem Mapování významných míst

10 NEVLÁDNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE

Následující kapitola představuje nevládní neziskové organizace či iniciativy, které vyvíjejí svou činnost přímo v obci, nebo má jejich působení dosah na danou lokalitu.

V obci aktivně působí tři sdružení. V Horní Světlé je zaregistrované občanské sdružení Skiluz, v Mařenicích působí občanské sdružení 1. Švestková a Klub přátel dobrého fotbalu. Další zmíněná sdružení nepůsobí výhradně v Mařenicích ani zde nesídlí, ale jejich činnost má dopad na život obce, ať už se to týká turistiky, ekologie či ochrany kulturních památek.

10.1 Občanské sdružení Ski Luž

Občanské sdružení Ski Luž vzniklo podle slov jeho zakladatelky „jako reakce na zvyšující se počet turistů, kteří chtějí aktivně trávit volný čas“. Hlavním cílem sdružení je probudit zájem místních obyvatel i turistů o možnosti sportovního a společenského vyžití.¹⁰ Sdružení svou činností podporuje zejména sportovní aktivity - sjezdové i běžecké lyžování, snowboarding, cykloturistiku nebo pěší turistiku. Zakladatelé sdružení provozují na úpatí Luže dva lyžařské vleky, snowboardový park a vlastní ubytovací zařízení. Pravidelně organizují lyžařské závody, kterých se účastí okolo 150 sportovců.

Sdružení se orientuje na další aktivity nespportovního rázu – ochranu životního prostředí a pořádání kulturních akcí. V květnu pořádají Májové slavnosti, v červnu probíhá výstava řezbářů. Sdružení úzce spolupracuje s CHKO Lužické hory, se kterými v létě kosí místní horské louky. Zakladatelka sdružení vlastní místní penzion Lyžařská bouda, kde za podpory sponzorů pořádá akce pro rodiny s dětmi, mateřské školky i pro děti ze sociálně slabších rodin.

Největší a nejnavštěvovanější akcí je srpnové „Hornosvětelského křivořezání“. (Českolipský, 2010) Jedná se o tradiční akci, která se těší velké návštěvnosti. V roce 2011 se uskutečnil již 10. ročník.

Co vedlo zakladatelku k vybudování nevládní organizace? „*Já jsem akční člověk. Když jsme měli restauraci, společenský život jsme organizovali my. A když jsme pak hospodu*

¹⁰ O. S. Skluž [online]. [cit. 2. 3. 2009]. Dostupné z: <http://www.skiluz.com/os_ski_luz.html>.

zavřeli, pořád za námi lidi chodili, že se tu nic neděje, ať něco zorganizujeme. Tak jsme založili Občanské sdružení Skiluž.“

Členy sdružení jsou pouze rodinní příslušníci, syn vytváří webové stránky. Jako dobrovolníci se místní lidé moc nezúčastňují, pomáhají spíše chalupáři.

10.2 Občanské sdružení 1. Švestková

Občanské sdružení 1. Švestková založili v roce 2002 místní občané spolu s chalupáři. Jedná se o pěstitelský spolek, jehož cílem je obnova původních, téměř zaniklých planých odrůd ovocných stromů.¹¹ Sdružení, v němž dnes působí přes dvacet členů z okolí Mařenic, svou činností navazuje na tradice ovocných sadů, které se v Lužických horách vyskytovaly před druhou světovou válkou.

Díky finančním příspěvkům z nadací členové sdružení založili na okraji Mařenic ovocný sad, kde vysadili naroubované původní horské odrůdy slivoní. Sdružení chce své aktivity dále rozvíjet, uvažuje například o vybudování moštárny a „ovocnářské pálenice“.

10.3 Fan club dobrého fotbalu Mařenice

Fan Club Fotbal Mařenice vznikl v roce 2001. Jedná se o recesistický klub, jehož cílem je udržovat fanoušky rozdílných fotbalových klubů v přátelství. Jak uvádí na svých webových stránkách, „v době jarní a zimní přestávky ligy se členové klubu kamarádí a své rivaly vychvalují“.¹² Skupina mladých lidí, kterou spojuje zájem o fotbal, se schází pravidelně v hospodě U Tří lip v Mařenicích. Tento fan klub je v obci jedinou sportovně založenou iniciativou. Sdružení založili místní obyvatelé.

¹¹ O. S. 1. Švestková [online]. [cit. 1. 2. 2009].

Dostupné z: <<http://www.luzicke-hory.cz/info/index.php?pg=ns030730c>>.

¹² Fan club dobrého fotbalu Mařenice online]. [cit. 5. 4. 2009]. Dostupné z: <<http://marenice.eu/club/hlavni.html>>.

10.4 Lužický horský spolek

Lužický horský spolek je občanským sdružením, které svou činností navazuje na tradici německých alpských horských spolků. Spolek byl původně začleněn do Občanského sdružení Rodowitz, od roku 2010 je pak oficiálně přejmenován na Lužický horský spolek o. s.¹³

Jednou z hlavních aktivit sdružení je ochrana životního prostředí. V oblasti ochrany přírody a krajiny Lužických hor spolupracuje spolek s CHKO Lužické hory, především v rámci úklidových a ochrannářských akcí, členové sdružení například vykonávají funkci „strážce CHKO“. Další činností spolku je organizování sportovních aktivit, pravidelně pořádají cyklistické přejezdy Lužických hor a sportovní kurzy pro mladé.

Spolek nemá sídlo v Mařenicích, ale do jejich aktivit se zapojují někteří obyvatelé obce, například při pořádání přejezdu Lužických hor spolupracuje Lužický horský spolek s O. S. Skiluz. Někteří obyvatelé se znají s členy spolku z ochrannářských aktivit, například z akce „Clean up the world“.

10.5 Občanské sdružení LUŽ

Vznik O. S. Luž je příkladem občanského sdružení založeného za účelem upozornění na problém, který se týká zásahu do života obyvatel. Tato iniciativa nevzešla přímo od mařenických občanů, ale mnoho lidí se zapojilo například v rámci petic.

Sdružení bylo založeno v roce 2000 jako reakce na projekt, který zamýšlel vybudovat trasu elektrického vedení přes Lužické hory. Tento projekt měl připustit vedení koridoru na trase Nový Bor – Varnsdorf, což by mělo za následek porušení rázu chráněné krajiny a zhoršení životních podmínek jejich obyvatel. (Plicková, 2000)

Iniciativy členů sdružení podpořili starosté obcí mikroregionu Novoborsko, místní obyvatelé i chalupáři, správa CHKO Lužické hory i ekologická hnutí. Členové sdružení dokázali nebezpečí tohoto projektu včas rozpoznat, připravili odborné argumenty a také za pomoci médií upozornili širokou veřejnost na nebezpečí zásahu do chráněné krajinné oblasti. Iniciativa se setkala s úspěchem, projekt na vybudování koridoru přes Lužické hory byl zastaven. Od té doby aktivity O. S. Luž ustaly. (Škola, 2004)

¹³ Lužický horský spolek [online]. [cit. 2. 1. 2010]. Dostupné z: <<http://horskyspolek.eu/pages/homepage.html>>.

10.6 Drobné památky Severních Čech o. s.

Drobné památky Severních Čech je sdružení, které nepůsobí výhradně v Mařenicích, ale jeho aktivity mají dosah i na tuto oblast, respektive na kulturní a historické památky, které se v obci nachází.

Občanské sdružení bylo založené roku 2002, kdy se vytvořila skupina lidí s aktivním zájmem o drobné památky zanechané v Sudetech jejími původními obyvateli. Činnost sdružení se orientuje zejména na dokumentaci drobných církevních památek, na jejich rekonstrukci a údržbu.¹⁴

10.7 Shrnutí

Iniciativy, které nalézáme ve zkoumané lokalitě, zahrnují různé spektrum činnosti, od ekologicky zaměřených aktivit, přes pořádání nárazových sportovních a kulturních akcí.

Většina aktivit se odvíjí od charakteru obce, kde žilo původní německé obyvatelstvo. Objevují se tu snahy navazovat na činnost předválečných německých spolků (turistika, pěstitelství, ochrana přírody). Co naopak chybí, jsou pravidelné sportovní a kulturní iniciativy typu pěvecký sbor nebo fotbalový klub hráčů a činnost tradičních spolků jako jsou hasičské nebo myslivecké spolky.

Co se týče zapojení místních obyvatel nebo chalupářů, jedná se spíše o nepravidelnou až pasivní účast. Aktivní činnost v rámci nevládních organizací působících v Mařenicích a okolí byla vysledována u tří respondentů, z nichž všichni patří do skupiny nově přistěhovalých obyvatel.

¹⁴ O. S. Drobné památky Severních Čech [online]. [cit. 2. 2. 2010]. Dostupné z: <<http://www.pamatky.ceskalipa.org/index.php>>.

11 ZHODNOCENÍ ZÍSKANÝCH DAT - ODPOVĚDI NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Hlavním záměrem této práce bylo zkoumat občanskou společnost v Sudetech, konkrétně v obci Mařenice v Lužických horách. Výzkum se opírá o výsledky kvalitativních rozhovorů prováděných s místními obyvateli a chalupáři a je založen na studiu historických materiálů. Tyto metody se ukázaly být vhodnou, vzájemně se doplňující a prolínající metodou.

V teoretické části práce byly nadefinovány předpoklady občanské společnosti. Přítomnost či absence aspektů významných pro občanskou společnost pak byla zkoumána v rámci prováděných rozhovorů s respondenty.

Jako první faktor určující občanskou společnost byla nadefinována spolupráce, důvěra mezi občany a kvalitní mezilidské vztahy. Následoval druhý tematický okruh, který zahrnuje participaci obyvatel na veřejném dění a jejich angažovanost. Třetím faktorem byl určen sociální kapitál a další aspekty s ním související - působení iniciativních lidí v dané lokalitě a vztah obyvatel k místu.

Jak již bylo řečeno, typickým znakem této obce je různorodé společenství složené z původních obyvatel, kteří se v obci narodili, nově přistěhovalých obyvatel a rekreantů. Závěry se tedy odvíjí od zásadního poznatku, že společnost je vnitřně rozdělená. Tento fakt prolíná všemi dalšími rovinami zkoumání občanské společnosti v dané obci.

11.1 *Spolupráce, důvěra mezi občany, kvalitní mezilidské vztahy, občanská kultura*

Prvním předpokladem občanské společnosti je důvěra, spolupráce, sdílení společných hodnot. Jak ukázal výzkum, mezi lidmi panuje nízká míra důvěry. Hlavním problémem je poměrně častá migrace obyvatelstva a fakt, že se lidé v rámci obce často ani neznají. Od toho se odvíjí také úroveň spolupráce. Určitá míra spolupráce mezi lidmi v obci existuje, ale můžeme ji vysledovat spíše v rámci jednotlivých skupin obyvatel. V praxi to znamená, že si navzájem pomáhají více místní obyvatelé mezi sebou, stejně jako funguje vzájemná sousedská výpomoc spíše mezi chalupáři. Tím trpí i mezilidské vztahy. Často můžeme vysledovat nevráživost místních starousedlíků vůči chalupářům i vůči nově přistěhovalým.

Jako všude se tu najdou jak vztahy přátelské, tak nevraživost. Ve výsledku se ale každý se stará sám o sebe, společné sdílení zájmů nebo pocit sounáležitosti k celé komunitě jsou na velmi slabé úrovni.

Od nízké kvality mezilidských vztahů lze odvodit rovněž míru občanské kultury, která se na základě výše jmenovaných aspektů a jejich slabé hodnotě zdá být nevyzrálá a vedoucí pouze k pomalému rozvoji společnosti.

11.2 *Angažovanost, participace, zájem o veřejné dění*

Výzkum prokázal poměrně vysokou angažovanost u nově přistěhovaných obyvatel. Někteří noví usedlíci začali v obci organizovat vlastní aktivity, protože nabídka akcí obecního úřadu jim nestačila nebo nepřipadala příliš atraktivní. Hovoříme zde především o O. S. Skiluz a jeho sportovních, kulturních či ekologických aktivitách nebo o hudebním festivalu pořádaném nově přistěhovanými občany. Někteří z přistěhovaných občanů se zapojují do činností nevládních organizací působících v obci nebo jejím okolí, například do činnosti Lužického horského spolku.

Starousedlíci naopak neprojevují zájem se nějak organizovat či vůbec se účastnit akcí pořádaných nevládními organizacemi, které v obci nebo jejím okolí působí. Jsou spíše pasivními účastníky akcí, které pořádá místní obecní úřad (Setkání seniorů, Pohádkový les pro rodiny s dětmi, Pálení čarodějnic).

V obci byla zjištěná participace občanů ve smyslu účasti v dobrovolných organizacích, konkrétně zahrádkářského sdružení a fanklubu. Přestože tyto organizace nevyvíjejí žádnou systematickou činnost a jejich aktivity jsou nasměrované dovnitř sdružení, jsou významným ukazatelem toho, že i usedlíci se nějakým způsobem organizují.

V určité míře byla zjištěná také angažovanost při prosazování společných zájmů, a to iniciativa O. S. Luž, která bojovala proti elektrickému vedení přes Lužické hory. Místní i chalupáři se do petice tohoto sdružení zapojili, sledujeme tedy spolupráci a aktivity vedené určitým společným zájmem.

Důležitým znakem angažovanosti je už samotná existence nevládních neziskových organizací. Přestože jejich činnost není zcela rozvinutá a ani zdaleka se do jejich aktivit nezapojují všichni obyvatelé, je významným ukazatelem toho, že zájem o veřejné dění v obci existuje.

11.3 Sociální kapitál, lokální patriotismus, iniciativní osoby

Úroveň sociálního kapitálu souvisí se všemi prvky, které již byly zmíněné v předchozích dvou odstavcích. Zkoumání zjistilo, že v obci převládá nízká míra důvěry, nejsou zde příliš kvalitní mezilidské vztahy a sdílení společných hodnot je mizivé.

Zároveň však byla zjištěná určitá míra angažovanosti i participace ve smyslu účasti na veřejných aktivitách, aktivní činnost některých lidí a míra spolupráce jak mezi občany, tak v rámci nevládních organizací. Nalézáme tak určité míry sítě vztahů, sítě angažovanosti občanů ve sdruženích a propojení některých aktivit.

Dalším důležitým prvkem, který se přidává do konečného zhodnocení úrovně sociálního kapitálu v obci, je přítomnost aktivních a iniciativních lidí. V obci je takových lidí málo, ale jsou tu. Příkladem může být po roce 1989 přistěhovalá občanka, zakladatelka místního občanského sdružení, která se zároveň aktivně se angažuje v místní politice. Ve prospěch své organizace využívá množství známostí jak s ostatními nevládními organizacemi (Lužický horský spolek) a dalšími institucemi (CHKO Lužické hory), tak s původními německými usedlíky (Staří rodáci). Přesto tato iniciativní osoba naráží na nedůvěru některých starousedlíků a časté předsudky vůči nově přistěhovaným.

Co se týká vztahu obyvatel k místu svého působení, projevuje se zde poměrně silný patriotismus, a to u všech obyvatel bez rozdílu zda je starousedlík, přistěhovaný či rekreat. Výzkum ukázal, že lidé žijící v obci jsou zde většinou spokojení, i ti nově přistěhovaní obec považují za svůj domov, kde zapustili své kořeny. Silný vztah k místu se projevuje i u chalupářů, z nichž někteří obec vnímají jako svůj „druhý domov“. Místní patriotismus se může projevovat i tím, že lidé obec zvelebují, opravují drobné památky, obnovují se tradice z předválečných let jako například procesí, bohoslužby, poutě.

Výzkum založený na výsledcích analýzy rozhovorů ukazuje, že všechny aspekty významné pro občanskou společnost a její fungování v obci existují. Tyto ukazatelé občanské společnosti se projevují ale pouze v omezené míře a jen u některých jednotlivců, kteří jsou součástí občanské společnosti, ale ani zdaleka ji netvoří. Na základě těchto výstupů docházíme k odpovědi na první a stěžejní výzkumnou otázku, která byla naformulována v úvodu práce.

11.4 Existuje v dané oblasti občanská společnost?

Občanská společnost v dané lokalitě existuje, ale je na nízkém stupni úrovni. Dokazují to výsledky předložené v předešlém zhodnocení výzkumu.

Tylor uvádí, že „v *minimálním případě lze hovořit o občanské společnosti tam, kde nacházíme iniciativy občanů*“. (Tylor, 1995) V obci Mařenice tyto iniciativy nepochybně existují. Stejně tak byla zjištěná přítomnost několika nevládních neziskových organizací, jejichž aktivity mají dosah na obyvatele i na krajinu, jsou tedy obrácené směrem k obecnému prospěchu. Dokládá to, že tato občanská společnost, byť se teprve vyvíjí, určitým způsobem podporuje aktivní zapojování občanů a řešení některých problémů. Posiluje různé oblasti činnosti jako například turistiku či péči o památky, řeší nedostatky kulturního či sportovního vyžití, je iniciativní v oblasti ochrany přírody. Zároveň tato společnost projevuje úsilí zasahovat do veřejných záležitostí, například při boji proti zásahům do přírody, zapojovat celou komunitu občanů a posilovat ji tak směrem k soudržnosti.

11.5 Pokud existuje, jakým způsobem se místní obyvatelé organizují?

Místní obyvatelé se organizují dvojím způsobem. Jednak se organizují v rámci nevládních organizací, jednak v rámci akcí pořádaných obcí. Objevují se také individuální aktivity neformálního charakteru, například zorganizování malého hudebního folkového festivalu nebo zájem o historii obce, který vyústil v sepsání kroniky.

Největší míra organizace místních se ukázala v Horní Světlé, kde působí O. S. Skiluž. Do aktivit těchto sdružení se zapojují zejména nově přistěhovalí a chalupáři. Chalupáři se pak už nijak zvlášť neorganizují, ti důchodového věku ale projevují vysoký zájem o dění kolem sebe, znají své sousedy a pravidelně se navštěvují.

Aktivní činnost obyvatel v rámci nevládních organizací působících v Mařenicích a okolí byla vysledována u respondentů ze skupiny nově přistěhovalých. Jedná se o aktivity v rámci již zmíněného sdružení Skiluž (Hornosvětelské křivořezání, sportovní akce, kosení luk) a o zapojení do činnosti Lužického horského spolku a aktivit CHKO Lužické hory (ochranářské aktivity).

Největší míru organizovanosti vykazují nově přistěhovalí obyvatelé, kteří do obce přišli kolem roku 1989 a v pozdějších letech. Dá se říci, že jsou nositeli aktivního dění v obci, často s podporou chalupářů.

Místní občané spolu se starousedlíky se sdružují v rámci kulturních a společenských akcí, které pořádá místní obecní úřad. Jedná se asi o 7-8 kulturních akcí zejména pro děti (Mikulášská besídka, Pohádkový les), seniory (Sousedská odpoledne) a dospělé (ples, hudební zábava). Počet těchto akcí do roka je tak nízký, že o bohatém společenském životě v obci se dá jen těžko hovořit. Tyto společenské aktivity se navíc odehrávají výhradně v Mařenicích, kde je nejvíce natrvalo žijících obyvatel, a jsou prioritně pro místní obyvatele. Dále dochází již jen k neformálnímu setkávání.

V obci byl vysledován ještě další rozměr organizovanosti, a to rozměr politický. V obci sice nejsou politické strany, ale figurují zde dvě volební sdružení, jejichž charakter se odvíjí od povahy různorodé společnosti v obci. Na jedné straně politického sdružení stojí starousedlíci v čele se starostou, na straně druhé vystupuje politické uskupení nových místních obyvatel, které starousedlické uskupení přirozeně kritizuje. V rámci nového zastupitelstva, kde jsou zastoupeni členové prvního i druhého zmíněného uskupení, tak nedochází k tendencím spolupracovat, spíše se objevují časté konfrontace.

11.6 Jaké důvody (osobní, politické) vedou nebo nevedou obyvatele k organizovanosti?

Výzkum neprokázal, že by obyvatele vedly k organizovanosti náboženské pohnutky nebo třeba úroveň vzdělání. Projevily se naopak důvody ekonomické, osobní a do určité míry také rodinné.

Do největší míry se projevily důvody osobní, které vycházejí z charakteru lidí, kteří jsou aktivní a zajímají se o dění kolem sebe. Roli zde nehraje ani úroveň vzdělání těchto lidí, ani finanční zajištění, tito lidé zkrátka chtějí „něco užitečného dělat“.

Důvody, proč se někteří organizovat nechtějí nebo nemohou, lze definovat jednoduše: nezáměr, rezignovanost na své okolí, nedostatek času, slabé ekonomické zázemí a existenční potíže.

Důvody angažovanosti, které se objevily v několika případech, byly důvody ekonomické. Aktivity místních lidí, jako je pořádání sportovních či kulturních akcí, může být možností přilákat do obce turisty. Vzhledem k tomu, že řada místních podniká v turistickém ruchu, je v jejich zájmu tyto aktivity vytvářet, podporovat a rozvíjet. Není proto náhoda, že nejvyšší angažovanost se projevuje právě u provozovatelů turistických a sportovních zařízení.

Někteří obyvatelé jsou ve způsobech nějaké angažovanosti vedení politickými důvody, chtějí zasahovat do rozhodování obce v rámci působení v politických sdruženích. V neposlední řadě jsou to pak důvody rodinné, projevující se například zájmem zmapovat historii svých předků.

11.7 Jsou v dané oblasti registrovaná občanská sdružení?

Ve zkoumané oblasti byla zjištěna sdružení, která vyvíjejí svou činnost přímo v obci a také organizace, jejichž působení má dosah na danou lokalitu i na život obce.

Přímo v obci jsou zaregistrována tři sdružení. V Horní Světlé je zaregistrované občanské sdružení Skiluz (sportovní, kulturní aktivity, ochrana přírody), v Mařenicích působí občanské sdružení 1. Švestková (pěstitelský spolek) spolek Klub přátel dobrého fotbalu (fanklub).

Další zjištěné nevládní organizace sice v obci nesídlí, ale do jisté míry měly nebo mají dopad na některé oblasti života obce (ochrana přírody, péče o drobné památky). Jedná se o O. S. Luž, Lužický horský spolek o. s., a také o sdružení Drobné památky Lužických hor.

Co se týká spolupráce těchto organizací, O. S. Skluž spolupracuje s Lužickým horským spolkem a CHKO Lužické hory. Činnost těchto sdružení není nijak propojena ani podporována místním obecním úřadem.

11.8 Navazuje spolkový život na tradice z předválečného období?

Veřejný život určitým způsobem na tradice meziválečného období navazuje, mluvíme-li o působnosti horských a dalších iniciativ, které podněcují ochranné akce, podporují rozvoj turistiky nebo opravu kulturních historických památek.

Tendence navazovat na původní tradice, které v obci dodržovali její původní obyvatelé, se projevuje také ve vztahu k náboženským zvyklostem. Obnovena byla tradice červencových poutních slavností, pravidelně se konají mše v místním kostele. Podařilo se také zachovat a rozvíjet tradici turistického ruchu.

Nedošlo naopak k obnovení tradičních spolků, které v obci působily v předválečných letech a vlastně i v poválečných letech. V obci neexistuje sbor hasičů ani žádný tělocvičný spolek, například Sokol. Chybí také sdružení se sociálním zaměřením, jako třeba poradny pro matky s dětmi nebo sdružení na podporu seniorů.

Na bohatý spolkový a společenský život, který se v obci odehrával před druhou světovou válkou, se podařilo navázat jen do určité míry.

12 ZÁVĚR

Záměrem této práce bylo zkoumání občanské společnosti v konkrétním místě v Sudetech, a to v obci Mařenice v Lužických horách. Hlavním cílem bylo zjistit, v jakém stavu se občanská společnost v daném místě nachází, respektive jaké jsou její projevy, aktuální problémy i perspektivy.

Zkoumání společnosti žijící v pohraničí bylo úkolem poměrně obtížným, neboť je to společnost velmi specifická, a jak se ukázalo, v mnohém rozpolcená a vnitřně diferenciovaná.

Na současné podobě občanské společnosti v Sudetech se podílelo mnoho faktorů. Je výrazem historické zkušenosti mnohaletého česko-německého soužití, stejně tak je ovlivněná tendencemi posledních let.

Výsledky zkoumání se opírají o analýzu rozhovorů s respondenty a čerpají z historických dokumentů, kronik a historických publikací, což umožnilo získat množství zajímavých informací. Na získaná data bylo pohlíženo z následujících perspektiv.

Historický úhel se snažil poskytnout ucelený pohled na všechny oblasti života lidí žijících v Mařenicích. Za přispění dat čerpajících z českých i německých kronik se podařilo získat informace o demografickém vývoji obce, politické situaci a spolkovém životě od předválečných let až do současnosti.

Součástí historického výzkumu pak byla reflexe vývoje česko-německých vztahů a na to navazující konkrétně zaměřené zkoumání migrace obyvatelstva v Lužických horách.

Teoretický úhel pohledu umožnil přejít od teoretických východisek k praktickým závěrům. Informace získané z rozhovorů byly zanalyzovány a na jejich základě pak byla dokázána přítomnost některých faktorů, které občanskou společnost určují. Základní předpoklady občanské společnosti, jako spolupráce, participace a angažovanost obyvatel, lokální patriotismus nebo přítomnost iniciativních lidí, byly odvozeny ze socio-kulturních hypotéz. Výzkum ukázal, že všechny tyto prvky lze ve zkoumané lokalitě vysledovat, jejich intenzita a kvalita ale není příliš vysoká.

Dalším významným východiskem, které dokazuje, zda se občanská společnost v obci nachází a do určité míry i funguje, je existence neziskových organizací. Ve sledované lokalitě byly zjištěny tři nevládní organizace působící přímo v Mařenicích, další organizace byly vyhledány v jejich okolí. V souvislosti s činností těchto sdružení byly u respondentů zjištěny

prvky angažovanosti při prosazování společných zájmů i míra participace ve smyslu zapojení obyvatel do činností nevládních organizací působících v obci nebo jejím okolí.

Na základě poznatků získaných z výzkumu vyplývá skutečnost, že občanská společnost v dané lokalitě existuje. Zároveň je ale třeba dodat, že je na nízkém stupni vývoje.

Mařenice byly před druhou světovou válkou fungující obcí s veškerým zázemím, občanským vybavením a bohatým spolkovým a kulturním životem. Po válce a odsunu Němců ze Sudet tato společnost se všemi jejími tradicemi a aktivním společenským životem zanikla a novým obyvatelům trvalo dlouhá desetiletí, než se jim podařilo obec oživit a vytvořit určité zázemí. Dnes můžeme říci, že veřejný život se v obci částečně podařilo obnovit, v určité míře se podařilo navázat také na některé tradice. Většina současných obyvatel nemá vztah poznamenaný minulostí, tedy událostmi druhé světové války a vývoji po ní následujícím. Naopak se objevují tendence na některé zvyky navazovat, obnovovat památky a tyto snahy se projevují i v činnosti některých nevládních organizací.

Lze říci, že občanská společnost v Sudetech do určité míry funguje, což dokazuje i existence několika sdružení, které v obci působí. Podstatná část obyvatel pohraniční obce žije kvalitní život, pracuje, angažuje se nebo se alespoň účastní aktivit, které se v obci odehrávají. Nalézáme ale také skupinu obyvatel, zejména z řad místních starousedlíků, kteří na život v obci rezignovali a žádným, ani pasivním způsobem, na jejím dění neparticipují. Také se ukazuje, že obec trpí nedostatkem mladých a aktivních lidí.

Výzkum ukázal, že soužití rodáků s nově přistěhovalými obyvateli a chalupáři naráží na mnoho bariér. Tou určující překážkou ve vývoji občanské společnosti je různorodé společenství. Společnost vědomě rozdělená na původní obyvatele, nově přistěhovalé a chalupáře se prolíná všemi dalšími rovinami občanského soužití a projevuje se v podobě nízké hladiny důvěry, neochoty spolupracovat a zmobilizovat své zdroje, stejně jako v rovině politických konfrontací. Překážkou v rozvoji je v neposlední řadě také nízká podpora iniciativ nevládních organizací i aktivit samotných občanů ze strany samosprávy.

Jedním z úskalí při psaní této diplomové práce se ukázal být už samotný název „Sudety v proměnách času“, který se stal velmi zavazujícím. Pro výzkumníka to znamenalo nutnost postihnout vývoj soužití Čechů a Němců od jejich počátků, přes události meziválečné a poválečné. Přestože původním záměrem nebylo věnovat se historií soužití Čechů a Němců

tolik dopodrobna, postupné zpracování tématu si vyžádalo potřebu podrobnější reflexe česko-německých vztahů, zejména pak z období po vzniku ČSR a poválečných událostí, kterými je odsun a osidlování.

Zahrnout „Sudety v proměnách času“ se ukázalo být úkolem velmi složitým, neboť proměna se týká nejen vývoje společnosti, ale také proměny krajiny a kulturních památek, což se v případě této práce podařilo jen zčásti.

Na závěr se nabízí otázka, jaké má občanská společnost v malé obci v Sudetech perspektivy. Největší výzvou se ukazuje být turistický ruch. Obec disponuje vysokým turistickým potenciálem, jde o poměrně atraktivní lokalitu, kde se podařilo zachovat ráz lidové architektury, jsou zde dobré přírodní podmínky. Chybí však iniciativa, která by oslovila všechny aktéry občanské společnosti, tedy všechny její obyvatele (jak starousedlíky, tak nově přistěhovalé i chalupáře), zapojila by místní podnikatele, nevládní organizace a obecní úřad. Zlepšení infrastruktury, vybudování kvalitního informačního systému, zkvalitnění služeb s přidanou hodnotou v podobě aktivního zúčastnění občanů, to vše by mohlo být sociálním, ale také finančním přínosem pro celou obec a pro všechny její obyvatele.

Zkoumání problematiky občanské společnosti v dané lokalitě shledává autorka práce jako užitečné ze dvou důvodů. Jedním z nich je skutečnost, že se výzkumem občanské společnosti v Lužických horách dosud žádný autor nezabýval, může tedy sloužit jako podklad pro další zkoumání.

Druhý přínosem práce je fakt, že z uskutečněného výzkumu vzešla perspektiva pro další spolupráci. Autorka začala spolupracovat s jednou ze zmíněných nevládních organizací, některými aktivními obyvateli a navázala komunikaci se starostou obce. V budoucnu by se ráda podílela na malých projektech, do jejichž aktivit by se zapojili obyvatelé obce a členové občanských sdružení. Plánované aktivity by mohly být odrazovým můstkem k pozvednutí turistického potenciálu obce, zároveň by mohly vytvořit podmínky pro občanskou participaci.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

- Antikomplex a kol. autorů. 2006. *Sudetské osudy*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa.
- Antikomplex a kol. autorů. 2007. *Zmizelé Sudety*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa.
- Beneš, Edvard. 1996. *Odsun Němců z Československa*. Praha: Nakladatelství Dita.
- Beneš, Zdeněk a kol. autorů. 2002. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, s. r. o.
- Bourdieu, Pierre. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Budil, Ivo. 2007. „*Sudety jako civilizační výzva*“. In Antikomplex a kol. autorů. *Zmizelé Sudety*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa. s. 30-31.
- Cvikov 650 let*. 2002. Praha: Maroli.
- Červenka, Jan. 2009. „*Občanská kultura v ČR z pohledu výzkumu veřejného mínění*.“ *Naše společnost* 7 (2): 3 - 15.
- Českolipský deník. 2008. *Opravy kaple na Kalvárii u Mařenic budou trvat dva roky* [online]. Českolipský deník [cit. 1. 8. 2009]. Dostupné z: <http://ceskolipsky.denik.cz/zpravy_region/opravy-kaple-na-kalvarii_20080530.html>.
- Českolipský deník. 2010. *Horní Světlá: Křivořezáním se rozloučí s létem* [online]. Českolipský deník [cit. 12. 3. 2010]. Dostupné z: <http://ceskolipsky.denik.cz/kratce_region/735694.html>.
- Český statistický úřad Liberecký kraj. 2008. *Historický přehled výsledků voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky - Liberecký kraj* [online]. Liberec: Český statistický úřad Liberecký kraj [cit. 16. 1. 2010]. Dostupné z: <<http://www.liberec.czso.cz/xl/edicniplan.nsf/kapitola/13-5153-08--167>>.

Český statistický úřad Liberecký kraj. 2008. *Soudní okres Cvikov*. [online]. Liberec: Český statistický úřad Liberecký kraj [cit. 4. 6. 2010]. Dostupné z: <<http://www.liberec.czso.cz/xl/edicniplan.nsf/tab/E5004C701D>>.

Český statistický úřad Liberecký kraj. 2010. *Volby do zastupitelstev obcí* [online]. Liberec: Český statistický úřad Liberecký kraj [cit. 2. 6. 2010]. Dostupné z: <<http://www.volby.cz/pls/kv2010/kv21111?xjazyk=CZ&xid=0&xv=23&xdz=1&xnumnuts=5101&cxobec=561827>>.

Český statistický úřad Liberecký kraj. 2011. *Nezaměstnanost*. [online]. Liberec: Český statistický úřad Liberecký kraj [cit. 6. 8. 2011]. Dostupné z: <<http://www.liberec.czso.cz/x/krajedata.nsf/oblast2/nezamestnanost-xl>>.

Disman, Miroslav. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.

Dohnalová, Marie, Jaroslav Malina, Karel Müller. 2003. *Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana.

Eliáš, Patrik. 2011. *Kalendárium: 10. května 1868 – začátek táborového hnutí* [online]. [cit. 6. 7. 2011]. Dostupné z: <<http://www.svornost.com/2011/05/kalendarium-10-kvetna-1868-zacatek-taboroveho-hnuti/>>.

Gelnar, Michal. 1996. *Sklářské hutě v Lužických horách a v jejich podhůří*. Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 4: 37- 74.

Hahnová, Eva. 1996. *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí*. Praha: Prago Media.

Hegel, Friedrich. 1992. *Základy filozofie práva*. Praha: Academia.

Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Klimek Antonín, Eduard Kubů. 1995. *Československá zahraniční politika 1918 – 1938*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.

- Klimek, Antonín. 2002. *Velké dějiny zemí Koruny české XIII., XIV.* Praha: Paseka.
- Klimek, Antonín. 2003. *Vítejte v první republice.* Praha: Havran, s.r.o.
- Koch, Daniel. 1925. *Heimatkunde der Gerichtsbezirke Deutsch-Gabel und Zwickau i. B.* Německé Jablonné: Verlag des Frejem Lehrer- Vereines.
- Křen, Jan. 1990. *Bílá místa v našich dějinách?* Praha: Knihovna Lidových novin.
- Kural, Václav. 1993. *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918-1938).* Praha: R.
- Locke, John. 1992. *Druhé pojednání o vládě.* Praha: Svoboda.
- Matějka, Ondřej. 2008. *Sudety - sociologická laboratoř (aneb) sudetské inspirace k otázce sociálního kapitálu.* In: Lewandowski, Joseph, Milan Znoj (eds.). *Trust and Transitions, Social capital in a changing world.* Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Matějka, Ondřej. 2010. *Tragická místa paměti: průvodce po historii jednoho regionu 1938-1945.* Praha: Antikomplex.
- Mikšíček, Petr. 2007. „*Osídlování pohraničí*“. In Antikomplex. *Zmizelé Sudety.* Domažlice: Nakladatelství Českého lesa. s. 47-51.
- Ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství. 1954. *Dosídlení pohraničí.* Praha: Státní zemědělské nakladatelství.
- Müller, Karel. 2002. *Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska.* Praha: Triton.
- Müller, Karel. 2003. *Koncept občanské společnosti: pokus o komplementární přístup. Tocquevillovské dědictví a giddensovská perspektiva.* Sociologický časopis 39/5: 607-613. Praha: Sociologický ústav AVČR.

- Pavýza, Ladislav. 2006. *Dolní Světlá – Ohlédnutí za minulostí*. Sepsáno L. P. 2006. Nepublikovaný rukopis.
- Pavýza, Ladislav. 2007. *Horní Světlá – Ohlédnutí za minulostí*. Sepsáno L. P. 2005. Nepublikovaný rukopis.
- Pehe, Jiří. 2004. "Občanská společnost v soudobé diskuzi" [online]. [cit. 20. 7. 2010]. Dostupné z: <<http://www.pehe.cz/clanky/2004/obcanska-spolecnost-v-soudobe-diskusi>>.
- Pichlová, Iveta. 2003. „Odhalení pomníku v Dolní Světlé.“ *Českolipský deník* 13. srpna 2003:A/6.
- Plicková, Helena. 2000. „Vzniklo občanské Sdružení na ochranu Lužických hor.“ *Českolipský deník* 11. března 2000: A/4.
- Potůček, Martin. 1999. *Česká společnost na konci tisíciletí: konference pořádaná Fakultou sociálních věd UK pod záštitou rektora Univerzity Karlovy, Jeho Magnificence prof. JUDr. Karla Malého, Dr.Sc., v rámci oslav 650. výročí založení Univerzity Karlovy*. Praha: Karolinum.
- Putnam, Robert. 1993. „Bowling Alone: America's Declining Social Capital.“ *Current* 373 (6): 3-9.
- Rakušanová, Petra. 2003. *Třetí sektor a občanská participace*. *Naše společnost* 1 (3-4): 31-34. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Richter, Karel. 1994. *Sudety*. Praha: Fajma.
- Rogall, Joachim a kol. autorů. 2001. *Češi a Němci: dějiny - kultura – politika*. Praha: Paseka.
- Říha, Martin (ed.). 2008. *Proměny sudetské krajiny jako poselství dalším generacím*. Praha: Společnost pro trvale udržitelný rozvoj.
- Schubert, Edmund. 1997. *Obecní kronika Horní Světlé*. Sepsáno L. P. 1997. Nepublikovaný rukopis.

Stachová, Jana. 2005. *Občanská společnost v regionech České republiky*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

Staněk, Tomáš. 1996. *Perzekuce 1945*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.

Staněk, Tomáš. 2005. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky.

Stein, Karel. 2005. *Pomníčky Lužických hor a Českého Švýcarska*. Liberec: Vestri.

Strauss, Anselm, Juliet Corbinová. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Albert.

Šimáček, Josef. 1999. *Historie Mařenic 1945–1962* [online]. [cit. 4. 7. 2010]. Dostupné z: <http://www.marenice.eu/hlavni_m.htm>.

Škola, Ivo. 2004. „Názor lidí musíme brát vážně a respektovat.“ *Českolipský deník* 12. února 2004: A/3.

Taylor, Charles. 1995. „Invoking Civil Society“. In *Philosophical Arguments*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 204-224.

Vajdová, Tereza. 2005. *Česká občanská společnost 2004: po patnácti letech rozvoje: zpráva z projektu CIVICUS Civil Society Index pro Českou republiku*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

Vaněk, Miroslav a kol. 2003. *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Zeman, Zbyněk. 2000. *Edvard Beneš: politický životopis*. Praha: Mladá fronta.

Zpravodaj obce Mařenice. 2011. „Kultura“. Zpravodaj obce Mařenice leden 2011:A/1-2.

Elektronická média

www.antikomplex.cz

www.ceskolipskydenik.cz

www.liberec.czso.cz

www.luzicke-hory.cz

www.marenice.eu

www.obec-marenice.cz

www.pamatky.ceskalipa.org/index.php

www.skiluz.cz

www.volby.cz

SEZNAMY

Tabulky

Tabulka č. 1- Počet obyvatel, domů a bytů

Tabulka č. 2 - Složení výzkumného vzorku dle počtu obyvatel

Tabulka č. 3- Složení výzkumného vzorku dle věku obyvatel

Tabulka č. 4 – Vzdělání a ekonomická aktivita

Příloha č. 1: Seznam obrázků

Obrázek 1: Hřbitov v Horní Světlé (detail)

Obrázek 2: Hřbitov v Horní Světlé

Obrázek 3: Hřbitov v Horní Světlé (detail)

Obrázek 4: Památník obětem 1. světové války v Dolní Světlé

Obrázek 5: Kaufmannův buk

Obrázek 6: Kaufmannův buk (detail)

Obrázek 7: Kalvárie v Mařenicích

Obrázek 8: Kostel Máří Magdalény v Mařenicích

Obrázek 9: Roubená chalupa I. (Horní Světlá)

Obrázek 10: Roubená chalupa II. (Horní Světlá)

Obrázek 11: Pomník československým hraničářům (Dolní Světlá)

Obrázek 12: Pomník sudetským Němcům (Waltersdorf)

Příloha č. 2:

Záznamový arch

PŘÍLOHA Č. 1

Obrázek 1: Hřbitov v Horní Světlé (detail)¹⁵

Obrázek 2: Hřbitov v Horní Světlé¹⁶

¹⁵ Zdroj: vlastní fotografie

¹⁶ Zdroj: vlastní fotografie

Obrázek 3: Hřbitov v Horní Světlé (detail)¹⁷

Obrázek 4: Památník obětem 1. světové války v Dolní Světlé¹⁸

¹⁷ Zdroj: vlastní fotografie

¹⁸ Zdroj: vlastní fotografie

Obrázek 5: Kaufmannův buk¹⁹

Obrázek 6: Kaufmannův buk (detail)²⁰

¹⁹ Zdroj: vlastní fotografie

²⁰ Zdroj: vlastní fotografie

Obrázek 7: Kalvárie v Mařenicích²¹

Obrázek 8: Kostel Máří Magdalény v Mařenicích²²

²¹ Zdroj: Lužické hory [online]. [cit. 3. 6. 2011]. Dostupné z:
< <http://www.luzicke-hory.cz/mista/index.php?pg=zmwachc> > .

²² Zdroj: vlastní fotografie

Obrázek 9: Roubená chalupa I. (Horní Světlá)²³

Obrázek 10: Roubená chalupa II. (Horní Světlá)²⁴

²³ Zdroj: vlastní fotografie

²⁴ Zdroj: vlastní fotografie

Obrázek 11: Pomník československým hraničářům (Dolní Světlá)²⁵

Obrázek 12: Pomník sudetským Němcům (Waltersdorf)²⁶

²⁵ Zdroj: Lužické hory [online]. [cit. 1. 6. 2011]. Dostupné z: < <http://www.luzicke-hory.cz/historie/index.php?pg=clopomc> >.

²⁶ Zdroj: Lužické hory [online]. [cit. 3. 6. 2011]. Dostupné z: < <http://www.luzicke-hory.cz/mista/index.php?pg=zmwachc> > .

PŘÍLOHA Č. 2

ZÁZNAMOVÝ ARCH

Základní údaje:

Jméno, příjmení:	
Věk:	
Pohlaví:	
Bydliště:	
Místo narození:	
Národnost:	
Dosažené vzdělání:	
Ekonomická aktivita:	
Stav: svobodný/á ženatý/vdaná ve vztahu rozvedený/á	

MEDAILON AUTORKY

Barbora Krsová se narodila 18. října 1984 v Teplicích, žije v Krupce. Vystudovala Všeobecné gymnázium v Teplicích, bakalářský titul získala na Západočeské univerzitě v Plzni, kde vystudovala obor Humanistika na Fakultě humanitních studií.

Je zaměstnána jako integrační pracovnice v ústecké nevládní organizaci Poradna pro integraci, kde pracuje s cizinci ze třetích zemí a zajišťuje PR organizace.

Od roku 2006 působí jako dobrovolnice v ekologicky zaměřeném občanském sdružení Šťovík, v roce 2009 se stala jeho předsedkyní. Je spoluzakladatelkou „Teplických farmářských trhů“.

Působí v divadelním ochotnickém souboru v Krupce, kde v současné době účinkuje v Havlově hře Odcházení.

V loňském roce kandidovala za volební sdružení Zdravá Krupka a podílela se na předvolební kampani tohoto sdružení.

Ve svém volném čase ráda chodí do divadla a do přírody.

SLOVNÍK DŮLEŽITÝCH POJMŮ

Sudety byly původně geografickým pojmem označujícím pohraniční severní oblasti území české země. Národnostní rozměr získaly v roce 1918 po vzniku ČSR, kdy se tento název rozšířil na veškeré pohraniční oblasti s převažující německou populací, která byla označena jako sudetoněmecké obyvatelstvo. Klimek (2002)

Občanská společnost je prostor mezi státem, státními institucemi, trhem, občanem a rodinou, v němž se uplatňují principy demokracie, svobody a rovnosti. (Dohnalová, Malina, Müller, 2003)

Pohraničí je územím v bezprostředním sousedství hranic, jehož ekonomické a sociální struktury jsou určovány blízkostí k hranici. (Rogall, 2001)

Sociální kapitál zahrnuje sociální sítě mezilidských vztahů, kontaktů a angažovanosti občanů založených na principech důvěry. (Putnam, 1993)

Nevládní nezisková organizace zahrnují široké spektrum činnosti zaměřené na problematiku sociální, dobročinné i občanské činnosti. (Dohnalová, Malina, Müller, 2003)

Poválečné osidlování pohraničí probíhalo v letech 1945 až 1952. Jeho příčinou byla potřeba zformovat novou společnost občanů. Na příkaz státu přicházet osídlenci z vnitrozemí, kteří měli především zajistit rozvoj zemědělské výroby. Odborníci a vzdělaní lidé přicházeli do pohraničí většinou povinně na umístěnky. (Mikšíček, 2006)

Spolková činnost zahrnuje činnost spolků a organizací. Jedná se o zájmové, charitativní, dobročinné a kulturní spolky, zájmová sdružení či spolky zaměřené na sociální problematiku, turistiku nebo kulturní činnost. (Dohnalová, Malina, Müller, 2003)

Angažovanost je jak dobrovolnou neformální aktivitou jednotlivců, tak organizovanou činností v rámci nevládní instituce. Je významným prvkem stability a funkčnosti společnosti. (Stachová, 2005)

REJSTŘÍK

- angažovanost, 9, 10, 58, 65, 66, 69, 72
- Beneš, 16, 19, 20, 22, 23, 75
- česko-německé, 7, 12, 27, 49, 57
- demokracie, 6, 8, 17, 35
- druhá světová válka, 35
- důvěra, 5, 10, 57, 65
- emancipace, 14, 37
- excesy, 25, 79
- chalupáři, 7, 38, 39, 43, 45, 46, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 62, 63, 65, 66, 68, 73
- iniciativy občanů, 11, 68
- lokální patriotismus, 10, 67, 72
- lužické, 30, 43, 53, 58, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 70
- Mařenice, 1, 3, 1, 27, 28, 29, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 49, 50, 57, 62, 65, 68, 72, 73
- menšina, 16, 20, 21, 9
- mezilidské vztahy, 10, 65, 67
- nevládní, 11, 18, 61, 70, 72, 74, 8, 10
- noví obyvatelé, 33, 49, 58, 59
- občanská společnost, 7, 9, 11, 14
- obyvatelé, 1, 4, 22, 29, 32, 33, 36, 38, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 66, 68, 70, 74
- odsun, 1, 4, 23, 25, 29, 55, 60, 74
- odsun německého obyvatelstva, 1, 29
- organizace, 8, 11, 17, 18, 36, 37, 61, 66, 67, 68, 70, 72, 74
- osidlování, 25, 27, 77
- participace, 8, 11, 56, 66, 67, 72, 73
- pohraničí, 7, 1, 2, 3, 4, 12, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 38, 48, 49, 50, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 72, 77, 9
- politické strany, 17, 36, 53, 69
- původní obyvatelé, 12, 41, 49, 57, 70
- sdužení, 1, 3, 6, 7, 8, 15, 34, 35, 36, 37, 41, 53, 58, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 8, 9
- sociální kapitál, 7, 10, 65
- soužití, 7, 3, 9, 19, 20, 27, 72, 73
- společenský život, 48, 52, 53, 58, 61, 71
- společnost, 7, 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 22, 25, 49, 57, 65, 67, 68, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79
- spolkový život, 1, 14, 15, 16, 70
- spolky, 7, 8, 15, 16, 17, 37, 64, 9
- spolupráce, 9, 10, 17, 53, 57, 65, 67, 70, 72
- stát, 5, 6, 7, 8, 14, 16, 19, 20, 9
- Sudety, 7, 1, 2, 3, 12, 13, 22, 55, 73, 74, 75, 77, 78
- turismus, 26, 34
- veřejný život, 1, 17, 73